

ΡΟΜΠΕΡΤ ΜΙΧΕΛΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ
ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΙΣ ΟΛΙΓΑΡΧΙΚΕΣ
ΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΟΜΑΔΙΚΟΥ ΒΙΟΥ

Μετάφραση
ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΓΝΩΣΗ»

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

ΣΥΝΘΕΣΗ: ΟΙ ΟΛΙΓΑΡΧΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ
ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ

I. ΤΟ ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ

Στό σημείο τούτο προβάλλουν δύο κρίσιμα ερωτήματα. Το πρώτο: Είναι άνιαιτη ή όλιγαρχική νόσος τών δημοκρατικών κομμάτων; Τούτο θα τó εξετάσουμε στό επόμενο κεφάλαιο. Καί τó δεύτερο: Ή όλιγαρχική ύψη τής όργάνωσης συνεπάγεται καί όλιγαρχικές εκφάνσεις τής όντότητας αύτης, δηλαδή μιάν όλιγαρχική πολιτική; Άδυνατούν τά δημοκρατικά κόμματα νά ακολουθήσουν δημοκρατική πολιτική, τά επαναστατικά δημοκρατικά κόμματα επαναστατική; Μήπως είναι ουτοπία όχι μόνο ό σοσιαλισμός, αλλά — πράγμα διάφορο — καί ή ίδια ή σοσιαλιστική πολιτική; Δέν χρειάζεται νά μακρηγορήσουμε για νά απαντήσουμε στα τελευταία τούτα ερωτήματα. Σε μιάν όρισμένη, μικρή κλίμακα, ακόμη καί τó όλιγαρχούμενο δημοκρατικό κόμμα μπορεί δίχως άλλο νά επηρεάσει τó κράτος σύμφωνα με τó πνεύμα τής δημοκρατίας. Ή κατεστημένη πολιτική τάξη τής κοινωνίας, πρό πάντων τó «κράτος» τó ίδιο, αναγκάζεται νά επιτελέσει μιá κάποια διανοητική καί εμπράγματη μεταξίωση τών αξιών: ό σεβασμός ακόμη καί πρός τó δημαγωγούμενο πλήθος αύξάνει, τά νομοθετικά καί διοικητικά όργανα μαθαίνουν νά υποχωρούν όχι μόνο στην πίεση εκ τών άνω, αλλά καί εκ τών κάτω. Τούτο όμως μπορεί νά έχει στην πράξη σοβαρά βλαπτικά επακόλουθα, τά όποια φανερώθηκαν στη νεότερη ιστορία όλων τών κοινοβουλευτικών κρατών πολύ πριν από τήν άνοδο τού αντικοινοβουλευτικού φασισμού.¹ από

1. Ής πρός τήν Ίταλία, πρβλ. τó κλασικό σύγγραμμα τού Μαρ-

θεωρητική σκοπιά, ή ἐν λόγῳ μεταξίωση ἀποτελεῖ τεράστια πρόοδο πρὸς τὴν κατεύθυνση ἐνὸς πολιτεύματος πρὸ σύμφωνου μὲ τις ἐπιταγές τῆς ἠθικῆς. Κάθε παρόμοια διαδικασία θὰ σταματήσει ὡστόσο τῆ στιγμῇ ὅπου οἱ κυρίαρχες τάξεις θὰ ἔχουν κατορθώσει νὰ προσελκύσουν τὴν ἀντιπολίτευση τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς νὰ συμπράξει στὴν ἴδια τὴν κυβέρνηση. Ἡ πολιτικὴ ὀργάνωση ὀδηγεῖ στὴν ἐξουσία. Ἡ συμμετοχὴ ὅμως στὴν ἐξουσία τρέπει πάντοτε πρὸς τὸν συντηρητισμό. Ὅπωςδήποτε πάντως, ὁ ἐπηρεασμὸς τῆς κρατικῆς μηχανῆς ἀπὸ ἓνα σθεναρὸ ἀντιπολιτευόμενον κόμμα δὲν θὰ προχωρεῖ παρὰ ἄργά, θὰ διακόπτεται συχνὰ καὶ θὰ ἀδυνατεῖ νὰ ὑπερβεῖ τὰ ὅρια τῆς ἴδιας τῆς δημοκρατικῆς παράταξης.

Μὲ τὴν παραπάνω διαπίστωση δὲν ἐξαντλεῖται ὡστόσο τὸ ἐπιστημονικὸ μας ἔργο. Ἀπὸ τὰ προηγούμενα προκύπτει ἀβίαστα καὶ σαφῶς ὅτι ἡ ἐσωτερικὴ πολιτικὴ τῶν ἀπανταχοῦ κομματικῶν ὀργανώσεων εἴτε εἶναι ὅπως διόλου συντηρητικὴ, εἴτε φέρεται πρὸς τὸν συντηρητισμό. Μολοντοῦτο θὰ ἦταν κάλλιστα δυνατὸν νὰ εἶναι ἄκρως δραστήρια καὶ ριζοσπαστικὴ ἢ πολιτικὴ τῶν συντηρητικῶν αὐτῶν μορφωμάτων πρὸς τὰ ἔξω, νὰ ἀποτελεῖ ἢ ἀντιδημοκρατικὴ συγκέντρωση τῆς ἐξουσίας στὰ χέρια λιγοστῶν κομματάρχων ἀπλῶς τακτικὸ μέσο γιὰ νὰ συντριβεῖ εὐκολότερα ὁ ἀντίπαλος τὴν κατάλληλη στιγμῇ, νὰ μὴν ἐκπληρώνουν οἱ ὀλιγάρχες παρὰ τὴν προσωρινὴ λειτουργία νὰ ποδηγετοῦν τις μάζες στὴν ἐπανάσταση, ὅποτε ὁ μηχανισμὸς τῆς ὀργάνωσης δὲν θὰ ἐξυπηρετοῦσε παρὰ ἓναν εὐρύτερα νοού-

co Minghetti *I partiti politici e la ingerenza loro nella giustizia e nell'amministrazione*, ἐκδ. β', Bologna 1881, σσ. 17 κ.εξ. Ἐνεκα τῶν στενῶν σχέσεων μεταξὺ τῶν ὀλιγαρχῶν τοῦ λαοῦ (τῶν βουλευτῶν) καὶ τοῦ κορυφαίου κλιμακίου τῆς γραφειοκρατικῆς ὀλιγαρχίας (τῆς κυβέρνησης), τὰ ὑποδεέστερα ὄργανα τοῦ κρατικοῦ ὀργανισμοῦ, ἰδιαίτερα οἱ νομάρχες, καταλήγουν ὅχι σπάνια νὰ ἐξαρθῶνται πλήρως ἀπὸ τοὺς πρώτους: ὁ βουλευτὴς ἀπειλεῖ ἢ ἀφήνει νὰ διαφανεῖ ὅτι, ἂν δὲν ἀπομακρύνει ὁ ὑπουργὸς πάραυτα μὲ δυσμενὴ μετάθεση τὸν ἀντιπαθὴ στὸ ἄτομό του νομάρχῃ ἀπὸ τὴν ἐκλογικὴ του περιφέρεια, θὰ ἀποσικιρτήσει στὴν ἀντιπολίτευση ὁ ὑπουργός, τρέμοντας μήπως χάσει τὴν πλειοψηφία στὴ βουλῇ, ὑποτάσσεται στὴ θέληση τοῦ βουλευτῆ. Συναφῶς πρβλ. ἐπίσης Annibale Marazio, *Del governo parlamentare Italiano*, Torino 1904, σ. 168.

μενο μπλανκισμὸ. Ὅμως στὸ ἐνδεχόμενον τοῦτο ἀντιβαίνει καὶ πάλι ἡ ὑψὲς τῆς κομματικῆς ὀργάνωσης ὡς ὀργάνωσης πλατειῶν κατὰ τὸ δυνατὸν μαζῶν.

Καθὼς ἀναπτύσσεται ἡ ὀργάνωση, παραμερίζεται ὁ ἀγῶνας γύρω ἀπὸ ὑψηλές ἀρχές. Στὰ σημερινὰ δημοκρατικὰ κόμματα, οἱ μεγάλες διχογνωμίες διευθετοῦνται ὀλοένα λιγότερο δυνάμει γενικῶν ἀρχῶν καὶ μὲ τὰ ὅπλα τῆς καθαρῆς θεωρίας, γι' αὐτὸ καὶ ἐκφυλίζονται γοργὰ σὲ προσωπικὲς ἐριδες καὶ τέλος ἐξαφανίζονται κατὰ κάποιον τρόπο ἀπαρατήρητες. Ἡ πολιτικὴ τῆς συγκάλυψης ἀποτελεῖ τὸ ἀναπόφευκτο ἐπακόλουθο μιᾶς ὀργάνωσης προσανατολισμένης πρὸς τὸν γραφειοκρατισμὸ καὶ μιᾶς ἀγκιτάσιας ποὺ ἀποσκοπεῖ πρωτίστως νὰ κερδίσει τὸν μεγαλύτερο δυνατὸ ἀριθμὸ νέων μελῶν, θεωρώντας ὡς ἐκ τούτου κάθε ἐσωκομματικὴ ἰδεολογικὴ διαμάχη ὡς ἐνοχλητικὴ δυσχέραση τοῦ σπουδαιότερου ἔργου τῆς καὶ θέλοντας νὰ τὴν ἀποφύγει ὅσο γίνεται. Ἡ τάση αὐτὴ ἐνισχύεται ἀπὸ τὸν κοινοβουλευτικὸ χαρακτήρα τῶν πολιτικῶν κομμάτων. Κοινοβουλευτισμὸς σημαίνει ἐπιδίωξη μεγάλου ἀριθμοῦ ψήφων. Κομματικὴ ὀργάνωση σημαίνει ἐπιδίωξη μεγάλου ἀριθμοῦ μελῶν. Τὸ κυριότερον πεδίο τῆς κομματικῆς δράσης εἶναι ἢ προεκλογικὴ ἐκστρατεία καὶ ἢ ἀγκιτάσια πρὸς ἄγρα νέων μελῶν — «ἡ μεθοδικὴ ὀργάνωση τῶν ἐκλογικῶν μαζῶν», ὅπως εἶπαν μεταξὺ ἀστέιου καὶ σοβαροῦ στὴ Γαλλία. Ὡς σῶμα κινούμενον καὶ στοὺς δύο αὐτοὺς τομεῖς, τὸ γερμανικὸ σοσιαλδημοκρατικὸ κόμμα λ.χ. πασχίζει κατ' ἀνάγκη νὰ κερδίζει ψηφοφόρους καὶ μέλη. Κάθε ἀπώλεια μελῶν ἢ ψηφοφόρων, ἀκόμη καὶ βουλευτικῶν ἐδρῶν, μειώνει τὸ πολιτικὸ του γόητρο. Γι' αὐτὸν τὸν λόγο ὑποχρεώνεται νὰ λαμβάνει ὑπ' ὄψη ὅσα στοιχεῖα ἔχουν ἐνταχθεῖ στὶς γραμμές του πρόσφατα ἢ προβλέπεται νὰ ἐνταχθοῦν κατὰ τὸ προσεχὲς μέλλον, τοὺς συνοδοιπόρους — στίς διάφορες χῶρες τοὺς δίνουν ὀνόματα χαρακτηριστικά, ὅπως «συμπαθοῦντες» ἢ «ὁμοῖδεάτες»² —, οἱ ὁποῖοι ἀπέχουν ἀκόμη πολὺ ἀπὸ τὴ σοσιαλδημοκρατικὴ ἢ δημοκρατικὴ ἰδεολογία. Τούτῃ ὅμως ἡ τακτικὴ ἀποκλείει αὐτόματα κάθε πολιτικὴ ἀρ-

2. Στὴν Ἰταλία: «simpatizzanti», στὴν Ὀλλανδία: «goestverwanten», στὴν Ἀγγλία: «sympathizers».

χῶν. Τοῦτο μάλιστα ἰσχύει ἀκόμη καὶ ἂν παραβλέψουμε τὸ γεγονός ὅτι, οὕτως ἢ ἄλλως, τὸ ποιόν μιᾶς ὀργάνωσης βαίνει κατὰ λόγῳ ἀντιστρόφως ἀνάλογο πρὸς τὸν ἀριθμὸ τῶν μελῶν της. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸ ταξικὰ περιορισμένο δικαίωμα ψήφου στὸ καθολικὸ καθιστᾷ μὲν τὰ δημοκρατικὰ κόμματα πρὸ ἀνεξάρτη-
τα ἀπέναντι στοὺς συνοδοιπόρους καὶ τοὺς αὐτομόλους ἀπὸ τὶς μεσαῖες ἢ ἀνώτερες κοινωνικὲς τάξεις, ἀλλὰ δὲν ἐπαρκεῖ νὰ τὰ ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴ συνοδοιπορία καθ' ἑαυτή.

Τὸ τελευταῖο ἀπὸ τὴ μακρὰ σειρά φαινομένων ποὺ ἐπιθέτουν τὴ σφραγίδα τοῦ συντηρητισμοῦ στὸν ἐσώτατο χαρακτήρα τοῦ πολιτικοῦ κόμματος, ἀκόμη καὶ ἂν αὐτοτιτλοφορεῖται ἐπαναστατικὸ, ἀνάγεται στὴ σχέση του πρὸς τὸ κράτος. Συγκροτημένο γιὰ νὰ ὑπερβεῖ τὴ συγκεντρωτικὴ ἐξουσία τοῦ κράτους καὶ ἀφορμώμενο ἀπὸ τὴ σκέψη ὅτι ἡ ἐργατικὴ τάξη χρειάζεται ἀπλῶς μιὰν ἐπαρκῶς μεγάλη καὶ πάγια ὀργάνωση γιὰ νὰ νικήσει ἐκεῖνη τοῦ κράτους, τὸ προλεταριακὸ κόμμα κατέληξε νὰ ἀποκτήσει τὸ ἴδιο ἰσχυρὴ συγκεντρωτικὴ ὀργάνωση καὶ νὰ ἐδράσει τὸ ἐπιβλητικὸ οἰκοδόμημά του στὶς ἴδιες μὲ τὸ κράτος μεγαλειώδεις θεμελιακὲς ἀρχές: στὴν ἐξουσιαστικὴ αὐθεντία καὶ στὴν πειθαρχία.³ Ἔτσι ἐγίνε κόμμα κυβερνητικὸ, δηλαδή κόμμα τὸ ὁποῖο, ὀργανωμένο σὰν κυβέρνηση σὲ μικρογραφία, ζεῖ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ ἀναλάβει κάποτε τὴ διακυβέρνηση σὲ μεγάλη κλίμακα. Τὸ πολιτικὰ ἐπαναστατικὸ κόμμα μαζῶν εἶναι κράτος ἐν κράτει,⁴ καὶ θεωρητικὰ ἐπιδιώκει τὸν δεδηλωμένον σκοπὸ νὰ ὑποσκάψει τὸ σημερινὸ κράτος καὶ νὰ τὸ ἀντικαταστήσει στὸ τέλος μ' ἓναν ἄρδην διαφοροτικὸ κρατικὸ ὀργανισμό. Τοῦτο ἐξυπηρετεῖ στὴ θεωρία ἡ σοσιαλιστικὴ ὀργάνωση,

3. Ὁ Albert Schaffle θεωροῦσε ὅτι ὁ σοσιαλισμὸς δὲν χρειάζοταν παρὰ νὰ ἀναδείξει τὴν κατάλληλη στιγμή ἓναν μεγάλο στρατηγὸ καὶ θὰ κληρονομοῦσε δίχως ἄλλο τὴν ἰσχύ τοῦ στρατιωτικοῦ συγκεντρωτισμοῦ (A. Schaffle, *Quintessenz des Sozialismus*, ἐκδ. ζ', Gotha 1879, σ. 68).

4. Τοῦτο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ ἐπαναστατικὸ συνδικάτο (γαλλικοῦ τύπου): «Ἐν κράτει ἔν κράτει! Αὐτὸς ἦταν πράγματι ὁ ἐπιδιωκόμενος σκοπός. Ἦθελαν νὰ μπορεῖ ὑπὸ ὁποιεσδήποτε συνθηκῆς ἡ ἐργατικὴ ὀργάνωση, μ' ἓνα νεῦμα, νὰ υἱοθετήσῃ στάση ἰνιαία καὶ στὴν ἀνάγκη νὰ περάσῃ στὴν ἐπίθεσιν» (Eugène Gerard, «La confédération du travail», *Le Mouvement Socialiste* 1 (1899), σ. 555).

ἢ ὁποία ὑπάρχει λοιπὸν μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ προετοιμάσει ἐμπράγματα καὶ συστηματικὰ τὸ ἔργο τῆς κατάλυσης τοῦ κράτους μὲ τὴ σημερινὴ του μορφή. Τὸ ἀνατρεπτικὸ κόμμα ὀργανώνει στοὺς κόλπους του τὴν κοινωνικὴ ἐπανάσταση. Γι' αὐτὸ ἀγωνίζεται καθημερινὰ νὰ ἐνισχύσει τὶς θέσεις του, νὰ διευρύνει τὸν ὑπαλληλικὸ μηχανισμό του, νὰ συσσωρεύσει κεφάλαια.⁵

5. Ἡ ἀπομίμηση τοῦ στιβαροῦ μηχανισμοῦ τοῦ «ταξικοῦ κράτους», ἢ ὁποία ἀπορροφᾷ ὅλες τὶς δυνάμεις τῆς προλεταριακῆς παράταξης, ἐπισημαίνει τὴν ψυχικὴ ἀπαγκίστρωση ἀπὸ τὴν κυρίαρχη ἐντὸς του νοστροπία. Τούτῃ ἡ παραμέληση τοῦ ψυχικοῦ παράγοντα ἀποβαίνει ὀλέθρια γιὰ τὴ βασικὴ ἀρχὴ τῆς δημοκρατίας, ἰδιαίτερα καθόσον ἀπορρέει αὐτὴ ἀπὸ ψυχολογικοὺς παράγοντες. Ὁ Raphael Friedeberg εἰσηγεῖται τὴν «ἱστορικὴ ψυχοκρατία», δηλαδή «τὴν ψυχικὴ ἀπαγκίστρωση τοῦ προλεταριάτου ἀπ' ὅλους τοὺς μύχιους ὄρους τῆς ταξικῆς κυριαρχίας», καὶ τὴν ἀντι-παραθέτει πρὸς τὸν ἱστορικὸ ὕλισμό, στὸν ὁποῖο καταλογίζει ὅτι προκάλεσε τὴν ἀτροφία ὅλων τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ συνακόλουθα ἀνέκοψε τὴ διαμόρφωση σοσιαλιστικῆς σκέψης μὲ τὴν «τρομερὴ καὶ θεμελιακὴ πλάνη ὅτι τὸ κοινωνικὸ γίνεσθαι στὸ σύνολό του δημιουργεῖται ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸν τρόπο παραγωγῆς τοῦ ὑλικοῦ βίου» (βλ. τὸν πρόλογό του στὴ γερμ. ἐκδ. τοῦ ἔργου τοῦ Gustave Hervé *Leur patrie* | *Das Vaterland der Reichen*], Zürich 1907, σ. vii). Ἡ μορφή ὅμως αὐτὴ δὲν εὐσταθεῖ, δεδομένου ὅτι ὁ ἱστορικὸς ὕλισμός, θεμελιωμένος στὴν ἰδέα τῶν κοινωνικῶν τάξεων, διδάσκει ἀπεναντίας στὴν ἐργατιὰ ὅτι, ὅπως ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἀστικὴ τάξη στὸ πεδίο τῆς οἰκονομίας, ἔτσι βρίσκεται ἡ τουλάχιστον πρέπει νὰ βρίσκεται καὶ σὲ ἀνεξάλειπτη ἀντίθεση πρὸς τὴν κυρίαρχη τάξη ὅσον ἀφορᾷ τὸν πνευματικὸ καὶ ψυχικὸ βίον, τὸ «ἐποικοδόμημα». Ἄλλοῦ πάλι ἀντιτείνει ὁ Friedeberg στὸν μαρξισμό ὅτι ἀντιστρατεύεται τὴν πάλη τῶν τάξεων, ἀφοῦ αὐτὴ στηρίζεται στὸ ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἀποσπῶνται ἀπὸ τὸν διανοητικὸ κόσμον τῆς σφαίρας τῆς ὑλικῆς παραγωγῆς ὅπου ἀνήκουν, καὶ ἀποκόβονται ψυχικὰ ἀπὸ τὴν τάξη τους — φθάνει μάλιστα στὸ σημεῖο νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι, ὅσο ἀνεξαρτητοποιεῖται ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, τόσο σφαιρότερος γίνεται ὁ μαρξισμὸς (R. Friedeberg, «Historischer Materialismus und Klassenkampf», *Polis* 1 (1907), ἀρ. 5). Καὶ πάλι ὅμως πλανᾶται, ἀφοῦ στὴν ταξικὴ θέσιν τοῦ προλεταριάτου, ὅπως τὴν ἀντικαμβάνεται ξεκάθαρα ὁ μαρξισμὸς, περιέχονται ἤδη ὅλα τὰ στοιχεῖα, ὅσα ἐπιτρέπουν στὸ προλεταριάτο νὰ συνειδητοποιήσῃ τὴ φυσικὴ ἐχθρότητά του πρὸς τὴν ἀστικὴ τάξη καὶ νὰ προπαρασκευάσῃ ἔτσι τὴν «ταξικὴ πάλη». Τὸ νὰ δοκιμάσῃ κανεὶς νὰ ἀποσπάσῃ τὴν ἐργατιὰ ἀπὸ τὸν διανοητικὸν κόσμον τῆς σφαίρας τῆς ὑλικῆς παραγωγῆς ὅπου ἀνήκει, θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὸ νὰ θέλει νὰ τῆς ἐπιβάλεται

Κάθε νέος περιφερειάρχης, κάθε νέος γραμματέας του κόμματος γίνεται θεωρητικά, με τὸν διορισμὸ του, νέος πράκτορας τῆς ἐπανάστασης, κάθε νέα τοπικὴ ὀργάνωση εἶναι νέο τάγμα τῆς προλεταριακῆς στρατιᾶς, κάθε νέο χρηματικὸ ποσὸν προσερχόμενον ἀπὸ τὶς εἰσφορὲς μελῶν, ἀπὸ τὸν τύπο ἢ ἀπὸ δαρεῖς προσκαιμένων, ἰσοδυναμεῖ μ' ἓνα ἀκόμη σιτηρέσιον γιὰ τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ ἀντιπάλου. Οἱ ἐπὶ κεφαλῆς ὅμως τοῦ ἐπαναστατικοῦ σώματος, τὸ ὁποῖο ἔχει ὀργανωθεῖ μετὰ τὰ ἴδια ἀκριβῶς μέσα ὅπως καὶ τὸ αὐταρχικὸ κράτος, ἀναπόδραστα ἀντιλαμβάνονται μετὰ τὸν καιρὸ ὅτι, ἀκόμη καὶ ἂν μεγαλοουργεῖ στὸ ὀργανωτικὸ πεδίο, ἢ ὀργάνωσή τους, ἀντιπαραβαλλόμενη μὲ ἐκείνη τοῦ κράτους, δὲν εἶναι μολοντοῦτο παρὰ ἰσχνὴ μικρογραφία του καὶ ὅτι, ἂν δὲν ἐπισυμβεῖ τίποτε τὸ ἐξαιρετικόν, καθε ἀναμέτρηση πρὸς αὐτὸ κατὰ τὸ προσεχὲς μέλλον θὰ κατέληγε ἐξάπαντος σὲ συντριπτικὴ ἥττα. Ἡ λογικὴ συνέπεια τῆς διακρίβωσης αὐτῆς εἶναι ὅτι ἐπέρχεται ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο ἀπ' ὅ,τι ἠλπίζαν τὰ ἰδρυτικὰ στελέχη ὅταν συγκροτοῦσαν τὸ κόμμα. Ἀντὶ νὰ βαινεῖ ἡ ἐπαναστατικὴ δυναμικὴ του παρὰ ἡλικία μετὰ τὴν ἀξανάμενη δύναμη καὶ ρώμη τῆς ὀργάνωσής του παρατηρεῖται σήμερα ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο: ὑφίσταται ἐσωτερικὴ σχέση μετὰ τῆς ἀνάπτυξης τοῦ κόμματος καὶ τῆς αὔξησης τῆς ἐφεκτικότητος καὶ ἀτολμίας στὴν πολιτικὴ του. Τὸ κόμμα, ἀπειλούμενον πάντοτε ἀπὸ τὸ κράτος καὶ ἐξαρτημένον ἀπ' αὐτὸ ὡς πρὸς τὴν ἴδια τὴν ὑπαρξήν του, πασχίζει, μολὶς ἀναπτυχθεῖ, νὰ ἀποφύγει ὅτιδήποτε θὰ μπορούσε νὰ τὸ ἐξερθεῖσει ὑπερβολικά.⁶ Ἀκόμη καὶ ἡ θεωρία, δηλαδὴ ἡ ἐπιστήμη,

μὴ νουτροπία ξένη πρὸς τὴν ἰδιοσυστασία της, νὰ τὴν «ἀστικοποιεῖ». Τοῦτο συμβαίνει πράγματι σήμερα σὲ μεγάλη ἔκταση, ὅχι ὅμως ὡς συνέπεια τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμου, ἀλλὰ, ἀντίθετα πρὸς αὐτόν, κυρίως διὰ μέσον τῆς ψυχικῆς ὑποβολῆς τῶν μαζῶν ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν «ἀστικοποιημένων» ἡγετῶν. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τοῦ ἱστορικοῦ ὕλισμου, ἡ «ἀστικοποίησις» τούτη μετὰ τὴ σειρά της ἐξηγεῖται βέβαια κάλλιστα μετὰ βάση τὴν ἄλληλτρόπου ζωῆς καὶ κοινωνικῆς θέσης τῶν ἡγετικῶν στελεχῶν καθὼς καὶ μετὰ βάση τὴν ἀναγκαίαν γιὰ τὴ διεύθυνση τοῦ ταξικοῦ ἀγῶνα ὀργάνωσις καὶ τὶς ἀναγκαῖες συνέπειάς της, τὶς ὁποῖες καὶ ἐξετάζουμε ἐν προκειμένῳ.

6. Ὁ φόβος μήπως ζημιωθεῖ ἡ σοσιαλιστικὴ ὀργάνωσις ἐξωθεῖ κάποιον καὶ τὶς λαμπρότερες διάνοιες τῆς σοσιαλιστικῆς παράταξης νὰ κινηθῶνται

καθὼς ἐπιβλύνεται, νοθεύεται ἂν χρειασθεῖ, ὅταν τὸ ἀπαιτοῦν οἱ τύχες τῆς ἐξωτερικῆς ὀργάνωσης. Μόνη ἡ ὀργάνωσις γίνεται ψυχὴ καὶ νεῦρον τῶν πάντων. Κατὰ τὰ πρῶτα βήματά του, κάθε σοσιαλιστικὸν κόμμα δηλώνει κατὰ κόρον ὅτι εἶναι ἐπαναστατικόν, καὶ μάλιστα ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὸν στόχον, ἀλλὰ ἐν ἀνάγκῃ καὶ ὡς πρὸς τὰ μέσα, μολονότι δὲν προκρίνει τὰ βίαια ἤδη γιὰ λόγους ἀρχῆς· καθὼς ὅμως περνᾷ ὁ καιρὸς ἢ, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἄλλως, καθὼς ὀριμάζει τὸ κόμμα πολιτικῶς, δὲν παραλείπει νὰ διαθεωρήσει τὸ ἀρχικόν του πιστεύω, ἐπισημαίνοντας ὅτι εἶναι

παρὰ τὴν σοσιαλιστικὴν θεωρίαν. Κλασικὸν παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἐπιτομή τοῦ περίφημου προλόγου ποὺ ἔγραψε τὸ 1895 ὁ Friedrich Engels εἰς μιὰ μεταθανάτιον ἔκδοσιν τοῦ ἔργου τοῦ Karl Marx *Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848-49*, ὅπου δήλωνε μετὰ εἰρηρικὴν διάθεσιν ὅτι ἡ σοσιαλιστικὴ τακτικὴ εὐοδώνεται μᾶλλον μετὰ τὸ ἔνομον παρὰ μετὰ τὸ ἄνομον μέσον καὶ τὴ βίαιον ἀνατροπὴν, ἀποκηρύσσοντας ἔμμεσα τὴ μαρξικὴ ἔννοια τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης. Τὸ ἐν λόγῳ κείμενον ἔγινε ἐπίκεντρο θεελλωθῶν διεθνῶν συζητήσεων pro et contra καὶ θεωρήθηκε μάλιστα, ὄχι ἄδικαιον ὡς ἡ πρώτη ἔντονη ἔκφανσις τοῦ ρεβιζιονισμοῦ στοὺς κόλπους τῆς γερμανικῆς σοσιαλδημοκρατίας. Μόλις ἀργότερα κοινοποίησε ὁ Kautsky ἐπιστολὴν τοῦ Engels, ὅπου αὐτὸς παλινωθεῖ γράφοντας: «Τὸ κείμενό μου ἀποκάθησε κάπως λόγῳ ἐπιφυλάξεων τῶν Βερολινέζων συντρόφων μας παραφερόμενον στὸν νόμον περὶ ἐνεργειῶν πρὸς ἀνατροπὴν τοῦ πολιτειακοῦ καθεστώτος, ἐπιφυλάξεων τὶς ὁποῖες ἔπρεπε δίχως ἄλλο νὰ λάβω ὑπὸ τὴν μορφήν μου στὴν περίστασιν ἐκείνην» (Karl Kautsky, *Der Weg zur Macht*, Berlin 1909, σ. 42). Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ αὐτῆ, ἡ νεοφανὴς στὸ πλαίσιον τοῦ ἐπιτομῆ σοσιαλισμοῦ θεωρία ὅτι ἡ σοσιαλδημοκρατία θὰ μπορούσε νὰ φθάσει στὸν σκοπὸν τῆς πορευόμενης τῶν δρόμων τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ — γιὰ τὸ τοῦτο ἦταν ἡ πεμπτοῦσις τοῦ προλόγου τοῦ Engels —, δὲν ἦταν παρὰ ἐπύρρεια τῆς ἀνησυχίας μήπως παραβλάψῃ τὸ κράτος τὴν ὀργάνωσιν τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος, ἢ ὁποῖα λογίζεσταν ἀπλῶς ὡς μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ δεδηλωμένου σκοποῦ τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ὁ Engels κινήθηκε κατὰ συνέπεια ὡς ρεαλιστὴς καὶ παραινέτης ἀφ' ἑνὸς (βλ. λ.χ. Werner Sombart, *Friedrich Engels. Ein Blatt zur Entwicklungsgeschichte des Sozialismus*, Berlin 1895, ἀνάτ. ἀπὸ τὴν ἐφημ. *Die Zukunft*, σ. 32), καὶ ἀφ' ἑτέρου κατηγορήθηκε ὡς οὐτοπιστὴς εἰρηνιστικῶν φρονημάτων (βλ. λ.χ. Arturo Labriola, *Riforme e rivoluzione sociale*, σσ. 181, 224). Τὴν πραγματικότητά, καθὼς φαίνεται, ὁ Engels ἔπεσε θύμα μιᾶς τακτικῆς θεμελιωμένης κυρίως στὴν ὀργάνωσιν, τακτικῆς τὴν ὁποῖαν ἀποδέδωκε προφανῶς χάριν τοῦ κόμματος καὶ παρὰ τὴν θεωρητικὴν ἀντίθεσίν του.

ἐπαναστατικό «μέ τήν καλύτερη ἔννοια τῆς λέξης», δηλαδή ὄχι πλέον ὡς πρὸς τὰ μέσα, τὰ ὁποῖα μόνον τὴν εἰσαγγελία ἐνδιαφέρουν, ἀλλὰ ἀπλῶς στὴ θεωρία καὶ στὰ χαρτιά.⁷ Τὸ γερμανικό σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, τὸ ὁποῖο, ἐνῶ μάλιστα κάπνιζαν ἀκόμη τὰ ὄπλα τῶν νικηφόρων γερμανικῶν στρατευμάτων στὴ Γαλλία, δὲν δίστασε νὰ διασαλπίζει ἐνθουσιωδῶς τὴν ἀλληλεγγύη του πρὸς τοὺς κομμουνάρους,⁸ διακήρυξε ἀργότερα ὅτι ἀπορρίπτει τὴν ἀντιμιλιταριστικὴ προπαγάνδα σὲ ὅλες τὶς μορφές της, ὅσες θὰ μπορούσαν νὰ καταστήσουν ἔστω καὶ μερικούς ὀπαδούς του ἐνόχους παράβασης τοῦ ποινικοῦ κώδικα, ἀφοῦ, ὅπως ὑπογράμμισε, δὲν ἤθελε νὰ ἀναλάβει τὶς ἐνδεχόμενες συνέπειες.⁹ Μόλις ἐνδυναμώθηκε κοινοβουλευτικά, ἄρχισε ἔξαφνα νὰ γεννιέται στοὺς κόλπους του τὸ αἶσθημα εὐθύνης. Χάριν αὐτοῦ καταπολέμησε εὐθύς, μὲ ὄλο του τὸ κύρος, τὰ ἐντός του ριζοσπαστικά ρεύματα, τὰ ὁποῖα εἶχε ἀφήσει ἐλεύθερα μέχρι τότε. Ἐν ὀνόματι τοῦ ἴδιου αἰσθήματος ἀποκήρυξε ἐπαιλημμένα τὸν ἀντιμιλιταρισμὸ, ἀπέκρουσε τὴ γενικὴ ἀπεργία, ἀπαρνήθηκε τὶς ἀποκοτιές καὶ τὴν ἀδυσώπητη λογικὴ τοῦ παρελθόντος του.¹⁰

Φανερό εἶναι — καὶ ἡ ἱστορία τοῦ παγκόσμιου ἐργατικοῦ κι-

7. Ὁ Maximilian Harden δὲν ἔχει καὶ τόσο ἄδικο ὅταν παρομοιάζει τὴν ὑποβολὴ πού ἀσκει πάνω στὰ ἐπαναστατικά κόμματα ἢ κρατικὴ ἐξουσία μὲ τὴ συμπεριφορὰ τῆς κότας ὅταν σταματᾷ καὶ στέκεται ἀσάλευτη, βλέποντας σὰν ἀνυπέβλητο ἐμπόδιο τὴ γραμμὴ πού χαράσσεται μὲ κιμωλία πάνω στὸ ράμφος της.

8. Τὸ 1870, ὡς γνωστόν, ὁ Bebel, ἀγορεύοντας ἐνώπιον τῆς ὀλομέλειας τοῦ γερμανικοῦ ὁμοσπονδιακοῦ κοινοβουλίου, κηρύχθηκε κατὰ τῆς προσάρτησης τῆς Ἀλσατίας-Λωρραίνης, μολοντί ἦταν ἤδη τετελεσμένο γεγονός, καὶ συνηγόρησε ὑπὲρ τῆς παρισινής κομμούνας ἔχοντας μόνον τὴν ὑποστήριξη τοῦ Liebknecht. Ὁ Μπακούνιν, ὁ ὁποῖος δὲν ἦταν φίλος οὔτε τῶν Γερμανῶν, οὔτε τῶν Μαρξιστῶν, δὲν μπόρεσε νὰ μὴν ἐξάρει δεόντως τὴ γενναία αὐτὴ πράξη (M. Bakounin, *Il socialismo e Mazzini*, σ. 9).

9. Πρακτικὰ τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου τῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων, Στουτγάρδη, 1907, γαλλ. ἔκδ., σ. 139.

10. Τὸ ἴδιο τους τὸ παρελθὸν ἀνησυχεῖ ἄλλωστε καὶ ἄλλα κόμματα, κάνοντάς τα πειθήνια καὶ προσεκτικά (Martin Spahn, *Das deutsche Zentrum*, Mainz 1907, σσ. 16 κ.ἑξ.).

νήματος ἐπιβεβαιώνει τὴ θέση τούτη μὲ ἀναρίθμητα παραδείγματα — ὅτι, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο, τὸ ὅποιο σοσιαλιστικὸ κόμμα ἀκίνητοποιεῖται ὁλοένα καθὼς ἀναπτύσσεται ἢ ὀργανώσῃ του. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἀποβάλλει τὸν ἐπαναστατικὸ παλμό του, γίνεται χαῦνο καὶ δυσκίνητο, νωθρὸ ὄχι μόνον στὴν πράξη ἀλλὰ καὶ στὴ σκέψη ἀκόμη.¹¹ Προσκολλᾶται ὁλοένα στερρότερα στὴ λεγόμενη «παλιά, ἐνδοξὴ τακτικὴ», δηλαδή ἐκείνη μὲ τὴ βοήθεια τῆς ὁποίας μεγάλωσε καὶ πάχυνε, καὶ δείχνει ὁλοένα μεγαλύτερη ἐφεκτικότητα ἀπέναντι σὲ κάθε λογῆς ἐπιθετικῆς ἐνέργειας. Κατὰ συνέπεια, γνωρίζει μίαν μόνον στρατηγικὴ: ἐκείνη τοῦ Φαβίου τοῦ Μελλητῆ.¹² Ὁ φόβος τῆς ἀντίδρασης ἐμποδίζει κάθε δράση, δηλαδή κάθε ἐξωτερικεὴ δύναμη, καὶ νεκρώνει κάθε ἐνεργητικότητά γιὰ τὸν καθημερινὸ ἀγώνα, ἀφοῦ ἡ ἐξοικονόμηση δυνάμεων γιὰ τὸ μέλλον, ἢ ὁποία προβάλλεται ὡς πρόσχημα γιὰ τὴ χαυνότητα τοῦ κομματικοῦ μηχανισμοῦ, εἶναι φυσικὰ ἀνεξέλεγκτη. Μὲ ἄλλα λόγια οἱ ἐργασνεῖς τάσεις τῶν κατεχόντων ἐκδηλώνονται καὶ προκειμένου γιὰ τὸ κόμμα. Οἱ ἄνθρωποι λ.χ. τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατι-

11. Συναφῶς ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι πολλοὶ ἀντιπαρέβαλλαν παρελθόν καὶ παρόν γιὰ νὰ καταδείξουν τὸ λήνασμα τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος καὶ τὴν ἀδυναμία του νὰ ἀναδείξει ἢ τουλάχιστον νὰ προσελκύσει μεγάλες διάνοιες. Ὁ Ludwig Stein λ.χ. γράφει: «Ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξη τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ Κόμματος εἶναι ἀντιστρόφως ἀνάλογη πρὸς τὴ γεωγραφικὴ ἐξάπλωσή του. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Engels — τί ἀπέραντο πνευματικὸ κενό! Ἐκατομμύρια ψῆφοι — ἀλλὰ κανένας μεγάλος ἄνδρας! Πάμπολλες σεβαστὲς πνευματικὲς φυσιογνωμίαις — ἀλλὰ καμμία μεγάλη πνευματικὴ μορφή! Ὅ,τι διαβάζει κανεὶς σήμερα στὴν [ἐβδομαδιαία σοσιαλδημοκρατικὴ ἐπιθεώρηση] *Die Neue Zeit* εἶναι ὄχι σπάνια αὐχμηρὸς ἀλεξανδρινισμὸς». Καὶ παρακάτω: «Ἀντὶ νὰ ἀναζητοῦν ἐπίμονα ἐξέχουσες διάνοιες, τὰ ἀρμόδια ὄργανα τοῦ Σοσιαλδημοκρατικοῦ Κόμματος καταστέλλουν ἐν τῇ γενέσει κάθε προσπάθεια γιὰ νέα φιλοσοφικὴ θεμελίωση τοῦ σοσιαλισμοῦ» (Ludwig Stein, *Die soziale Frage im Lichte der Philosophie*, Stuttgart 1897, σσ. 438, 439). Παρόμοια κρίση ἐκφέρει καὶ ὁ W. Sombart, πρβλ. παραπάνω σ. 111, σημ. 16. Οἱ κατηγορίες αὐτὲς εὐσταθοῦν τουλάχιστον στὸν βαθμὸ ὅπου ἡ νέα γενιά στελεχῶν τῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων εἶναι παντοῦ ὀλιγόριθμη καὶ ἀσήμαντη ἀπὸ πνευματικὴ ἀποψη.

12. Πρβλ. παραπάνω σσ. 81-82.

κοῦ κόμματος μόχθησαν ἐπὶ μισὸν αἰῶνα γιὰ νὰ δημιουργήσουν μιὰν ὀργάνωση ὑποδειγματική. Τώρα ἔχουν πλέον ἐγγραφεῖ 3.000.000 ἐργάτες [1907], περισσότεροι ἀπ' ὅσους προσδοκοῦσαν ποτὲ νὰ κερδίσουν, περισσότεροι μάλιστα ἀπ' ὅσους θεωροῦσαν ἀναγκαίους γιὰ νὰ κατανικήσουν τὸν ἀντίπαλο,¹³ γεννήθηκε μιὰ γραφειοκρατία ἐφάμιλλη ἀκόμη καὶ τῆς κρατικῆς ὡς πρὸς τὴν εὐσυνειδησία, ἀκρίβεια καὶ ἱεραρχικὰ διαβαθμισμένη ὑπακοή, γέμισαν τὰ ταμεῖα,¹⁴ σχηματίσθηκε ἓνα

13. Τὸ 1893, σὲ λόγο του στὸ Bielefeld ἀναφορικὰ μὲ τὸ συνέδριο τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος στὴν Κολωνία, ὁ Liebknecht, ἀφοῦ συνέκρινε τὸ πολιτικό-σοσιαλδημοκρατικὸ κίνημα μὲ τὸ συνδικαλιστικὸ, εἶπε τὰ ἀκόλουθα: «Δὲν πιστεύω ὅτι οἱ συνδικαλιστικὲς ὀργανώσεις θὰ ἀναπτυχθοῦν ποτὲ στὴ Γερμανία τόσο ὅσο στὴν Ἀγγλία. Πιστεύω ὡστόσο ὅτι, πρὶν ἀκόμη καταστῆ ἐφικτὸς αὐτὸς ὁ βαθμὸς ἀνάπτυξης, ἡ κόκκινη σημαία τοῦ νικηφόρου Σοσιαλδημοκρατικοῦ Κόμματος θὰ κυματίζει ἤδη στὴ Βασιλίη τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ στὰ προπύργια τῆς ἀστικῆς τάξης» (Wilhelm Liebknecht, «Über den Kölner Parteitag», σ. 18). Σήμερα [1911], τὸ γερμανικὸ συνδικαλιστικὸ κίνημα ἰσοφάρισε στὴν ἀριθμητικὴ δύναμη τὸ ἀγγλικό, τὸ δὲ σοσιαλδημοκρατικὸ κίνημα ἔχει περίπου διπλασιασθεῖ μέσα σὲ δεκαετία περίπου χρόνια, ἡ προοπτικὴ ὅμως τῆς νίκης καὶ κατάληψης τῆς ἐξουσίας μοιάζει σχεδὸν ἐξίσου ἰσχνή ὅσο καὶ τότε.

14. Ὁ ἴδιος νόμος ἰσχύει προκειμένου γιὰ τὰ συνδικάτα. Τὰ συνολικὰ ταμειακὰ διαθέσιμα τῶν γερμανικῶν ἐργατικῶν ὁμοσπονδιῶν ἀνέρχονταν ἤδη τὸ 1906 σὲ 16 ἑκατομμύρια μάρκα περίπου. Τὸ πλουσιότερο συνδικάτο, ἐκεῖνο τῶν τυπογράφων, εἶχε στὸ ταμεῖο του 4.374.013 μάρκα, ἀκολουθούμενο ἀπὸ τὴν ὁμοσπονδία τῶν οἰκοδόμων μὲ 2.091.681, ἐκεῖνη τῶν ἐργατῶν μετάλλου μὲ 1.543.353 καὶ ἐκεῖνη τῶν ξυλουργῶν μὲ 1.452.215 (Karl Kautsky, «Der neue Tarif der Buchdrucker», *Die Neue Zeit* 25, 1 (1907), σ. 129). Ἀργότερα, παρὰ τὴν κρίση τῶν ἐπομένων ἐτῶν καὶ τὴν τεράστια δαπάνη γιὰ ἐπιδόματα ἀνεργίας, ἡ οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν ἐργατικῶν ὁμοσπονδιῶν βελτιώθηκε περαιτέρω σημαντικά: τὸ 1909, τὰ ταμειακὰ διαθέσιμα τῶν τυπογράφων ἦσαν 7.929.257 μάρκα, τῶν οἰκοδόμων 6.364.647, τῶν ἐργατῶν μετάλλου 6.248.251, τῶν ξυλουργῶν 3.434.314 (*Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich* 31 (1910), σσ. 376-377). Τὰ ἄφθονα αὐτὰ ταμειακὰ διαθέσιμα ἔχουν μὲν κάποια σημασία γιὰ τὴν ἄμυνα, στὴν ἐπίθεση ὅμως δὲν λυσιτελοῦν παρὰ σὲ πάρα πολὺ περιορισμένο βαθμὸ. Παράλογη θὰ ἦταν κάθε συνδικαλιστικὴ πολιτικὴ θησαυρισμοῦ μὲ σκοπὸ νὰ καταπολεμηθεῖ ὁ καπιταλισμὸς μὲ τὴν ἔννοια τῆς ὑπέρβασής του. Σὲ κάθε χώρα ὑπάρχουν ἑκατον-

πλέγμα οἰκονομικῶν καὶ ψυχικῶν διαφορόντων ποὺ ἀπλώνεται στὴ χώρα ὁλόκληρη. Μιὰ δυναμικὴ, τολμηρὴ τακτικὴ θὰ διακύβευε τὰ πάντα: τὸ ἔργο πολλῶν δεκαετιῶν, τὴ ζήση πολλῶν χιλιάδων ἀνώτερων καὶ κατώτερων ἡγετικῶν στελεχῶν, καντολογῆς τὴν ὑπόσταση τοῦ «κόμματος» ὁλόκληρου. Μιὰ τέτοια ἰδέα καθίσταται βαθμηδὸν σχεδὸν ἀσύλληπτη. Ἀκόμη καὶ στὸ ἐλάχιστο ριψοκίνδυνο ἐγχείρημα ἐναντιώνονται ἐξίσου ὅχι λίγοι παράγοντες: ἀδικαιολόγητος συναισθηματισμὸς καὶ δικαιολογημένος ἐγωισμὸς, ἡ ἀγάπη τῶν δημιουργῶν πρὸς τὸ δημιούργημά τους καὶ ἡ ιδιοτέλεια μυριάδων ἔντιμων οἰκογενειάρχων, τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τῶν ὁποίων, τόσο ὑπὸ οἰκονομικὴ ὅσο καὶ κοινωνικὴ ἔποψη, ἐξαρτᾶται σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ κόμματος καὶ οἱ ὅποιοι φοβοῦνται μήπως χάσουν τὴ θέση τους καὶ καταστραφοῦν οἰκονομικὰ ἂν — πράγμα πάντοτε πιθανὸ σὲ ἐμπόλεμη κατάσταση — προχωρήσει τὸ κράτος στὴ διάλυση τοῦ κόμματος.

Ἡ ὀργάνωση γίνεται ἔτσι ἀπὸ μέσο αὐτοσκοπός. Τὸ ὄργανο ἐπιβάλλεται στὸν ὀργανισμό. Σὲ μείζονα μοῖρα ἀπὸ τὴν παραγωγικότητα τῆς κομματικῆς μηχανῆς τίθενται τώρα θεσμοὶ ἀποκλειστικὰ προορισμένοι ἀρχικὰ νὰ ἐξασφαλίζουν τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς, ὅπως ἡ ὑποταγὴ καὶ ὁμόθυμη συνεργασία τῶν ἐπιμέρους ὀργάνων, ἡ ἱεραρχικὴ κλίμακα, ἡ διακριτικότητά, ἡ τυπικὰ ἄψογη ἐνέργεια. Σὲ ὑπατο νόμο στους κόλπους τοῦ κόμματος ἐξελίσσεται ἡ τάση νὰ κρατιέται μακριὰ ἀπὸ τὴν

τάδες καπιταλιστὲς ποὺ ἔχουν ἀποθησαυρίσει στὸ ἰδιωτικὸ χρηματικὸ βώτιό τους περισσότερα χρήματα ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν ταμειακῶν διαθέσιμων ὅλων τῶν συνδικαλιστικῶν ὀργανώσεων. Συναφῶς πρέπει ἐξάλλου νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψη μας ὅτι, ἀφοῦ τοποθετοῦνται τὰ χρήματα σὲ ἰδιωτικὲς τράπεζες, τὸ κέρδος ἀπὸ τὰ συσσωρευμένα κεφάλαια δὲν τὸ πορίζονται τὰ συνδικάτα, ἀλλὰ οἱ ἀντίπαλοι τῆς ἐργατικῆς τάξης, ὡς μέτοχοι τῶν τραπεζῶν, ὅποτε μάλιστα οἱ καταθέσεις αὐτὲς «χρησιμοποιοῦνται τελικὰ ἐναντίον τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος» (Bruno Buchwald, «Die Gewerkschaftsbank», *Die Neue Gesellschaft* 3, τεῦχος 10). Τὰ ταμεῖα τῶν συνδικάτων ἐμφανίζονται ἔτσι νὰ ἐνισχύουν μάλιστα τοὺς ἀντίπαλους των. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι, ἐδῶ καὶ ἀρκετὸ καιρὸ [ἀπὸ τὸ 1911], σχεδιαζόταν σὲ συνδικαλιστικοὺς κύκλους ἡ ἴδρυση εἰδικῆς συνδικαλιστικῆς τράπεζας γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ βλαπτικὴ αὐτὴ ἐξέλιξη.

κομματική μηχανή οτιδήποτε θα μπορούσε να παρεμβληθεί στα γρανάζια της και να απειλήσει την εξωτερική της μορφή, την οργάνωση. 'Ακόμη και αν υποχρεωθεί να υιοθετήσει στάση παθητικής άμυνας, το κόμμα θα προκρίνει τώρα, όποτε διατρέχει έσχατο κίνδυνο, να εγκαταλείψει πολύτιμες κατακτημένες θέσεις και να παραιτηθεί από παλαιά δικαιώματα, παρά να αντιμετωπίσει την επίθεση του αντιπάλου με άμυντικά μέσα που θα μπορούσαν να το «έκθεσουν». Καθώς μεγαλώνει η έσωτερική του ανάγκη για γαλήνη, θέτει κατά μέρος τα φαρμακερά επαναστατικά του βέλη και γίνεται ένα καθώς πρέπει συντηρητικό κόμμα, το οποίο εξακολουθεί μὲν να χρησιμοποιεί την επαναστατική του ορολογία — το αίτιατό επιβιώνει και εδώ του αίτιου —, στην πράξη όμως εκπληρώνει το πολύ-πολύ τη λειτουργία κόμματος τῆς συνταγματικά προβλεπόμενης αντιπολίτευσης.¹⁵ Αὐτὴ περίπου ἦταν ἡ θέση τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος πρὶν ἀπὸ τὸν [Α'] παγκόσμιο πόλεμο.

Τοῦτα ὅλα δὲν τὰ ἤθελε ο Karl Marx. Τοῦτα ὅλα δὲν εἶναι πλέον μαρξισμός. "Αν ζοῦσε ἀκόμη ὁ Marx, θὰ ἔπρεπε νὰ χτυπήσει αὐτὰ τὰ φαινόμενα. 'Ωστόσο δὲν ἀποκλείεται νὰ σιωποῦσε, υποκύπτοντας στὸν πειρασμὸ νὰ ἀκούει μιὰ στρατιὰ τριῶν ἑκατομμυρίων νὰ ἐπικαλεῖται τὸ ὄνομά του καὶ νὰ ὀρκίζεται μάλιστα in verba magistri [στους λόγους τοῦ δασκάλου] σὲ ἐπίσημες περιστάσεις. Δὲν λείπουν τὰ προηγούμενα που συνηγοροῦν ὑπὲρ τοῦ ἐνδεχομένου αὐτοῦ. 'Ο Marx ἐπέλεξε ἄλλωστε νὰ ἐθελοτυφλήσει, τουλάχιστον δημόσια, ἀπέναντι στὰ στραβο-

15. "Ἦδη τὸ 1908, ὁ Naumann παρατήρησε εἰρωνικά: «Τὸ σύνθημα "Προλετάριοι ὅλων τῶν χωρῶν, ἐνωθεῖτε!" τελεσφόρησε. Στους πίνακες τοῦ προλεταριακοῦ κινήματος ἀναγράφονται ἀριθμοὶ που δὲν θὰ χωροῦσαν στὴ φαντασία κανενὸς τῆν ἐποχὴ ἐκείνη. Στὰ ταμεία ὑπάρχουν χρήματα. Δὲν θὰ μπορούσαν οὔτε τώρα οἱ προλετάριοι νὰ καταφέρουν τὸ τελικὸ πλῆγμα: Μήπως δὲν ὑπάρχουν ἀκόμη ἀρκετοὶ "νεκροθάφτες τοῦ καπιταλισμοῦ", μήπως δὲν ἔχουν ἀναπτύξει ἀρκετὰ τὴν οργάνωσή τους; Γιατὶ παραμένει ἡ ἀτμόσφαιρα τόσο ἡσυχῆ; Πότε θὰ ἀντηχήσουν τὰ σιδηρὰ σανδάλια;» (Friedrich Naumann, «Das Schicksal des Marxismus», Die Hille 14 (1908), σ. 657).

πατήματα τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος κατὰ τὴ δεκαετία του 1870.¹⁶

Κατὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ἐπιγόνων τοῦ Marx, ὁ χαρακτήρας τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος ὡς οργάνωσης διψασμένης ὕληνα γιὰ νέα μέλη, ὡς κόμμα τῆς ἀπόλυτης πλειοψηφίας, ἀφ' ἑνός, καὶ ἡ ἀδυναμία του ἀπέναντι στὸ κράτος, ἀφ' ἑτέρου, διαπλέκονται καὶ τὸ παρωθοῦν ἀπὸ κοινοῦ νὰ ἀλλάξει βαθμῆδὸν στόχο: τώρα δὲν ἐπιζητεῖ νὰ καταλύσει τὸ ὑφιστάμενο κράτος, ἀλλὰ νὰ τὸ διαποτίσει μὲ στοιχεῖα τῆς κομματικῆς οργάνωσης. 'Ἡ ἀντίθεση πρὸς τὰ κόμματα τῶν κυρίαρχων τάξεων δὲν ἐκλαμβάνεται πλέον ὡς ἀντίθεση ἀρχῶν ἀλλὰ ὡς ὑπαγορευμένη ἀπλῶς ἀπὸ λόγους ἀνταγωνισμοῦ πρὸς αὐτά. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ ἐπαναστατικὸ κόμμα ἀρχίζει νὰ ἀνταγωνίζεται τὰ ἀστικά κόμματα γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐξουσίας. 'Ανοίγει λοιπὸν διάπλατα τὶς πύλες του σὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα, ὅσα μπορούν νὰ τοῦ χρησιμεύσουν πρὸς τοῦτο ἢ γενικότερα ὅσα ὑπόσχονται νὰ ἐνισχύσουν, δηλαδὴ νὰ πυκνώσουν τὶς γραμμὲς του στὸν πόλεμο τοῦ ἀνταγωνισμοῦ.¹⁷ Τώρα πλέον δὲν ἐχθρεύεται πρωτίστως τὸν

16. Karl Kautsky, πρόλογος στὸ: Karl Marx, «Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei (1875)», Die Neue Zeit 9 (1891), σ. 568 κ.έξ.

17. Προκειμένου γιὰ τὸ σημερινὸ παγκόσμιο σοσιαλδημοκρατικὸ κίνημα μπορούμε κάλλιστα — reservatis reservandis — νὰ ἐπαναλάβουμε τὰ λόγια που θέτει ὁ Guy de Maupassant στὸ στόμα τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ θεῖου Σωσθένη γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὴ φύση τοῦ ἐλευθεροτεκτονισμοῦ: «'Αντὶ νὰ καταστρέψετε, ἐσεῖς οργάνωνετε τὸν συναγωνισμό: τοῦτο ρίχνει τὶς τιμές, αὐτὸ εἶναι ὅλο. Κι ἔπειτα, ἀν κάνατε δεκτοὺς μονάχα τοὺς ἐλεύθερους στοχαστές, θὰ τὸ καταλάβαινα: ὅμως ἐσεῖς δεχόσαστε ὅλον τὸν κόσμο. "Ἐχετε πλῆθος καθολικῶν, ἀκόμη καὶ ὡς ἡγέτες. 'Ο Πίος Θ' ἦταν δικὸς σας προτοῦ γίνει πάπας. "Αν μιὰ 'Ἐταιρεία μὲ τέτοια σύνθεση τὴν ὀνομάζετε προπύργιο κατὰ τοῦ κληρικαλισμοῦ, τὸ βρίσκατε ἀδύναμο τὸ προπύργιό σας... "Α, μάλιστα, εἶσατε πονηροί! "Αν μοῦ πείτε ὅτι ὁ 'Ελευθεροτεκτονισμὸς εἶναι ἐκλογικὸ ἐργαστάσιο, εἶμαι σύμφωνος: ὅτι χρησιμεύει ὡς μηχανὴ γιὰ νὰ ὑπερψήφίζονται ὑποψήφιοι κάθε ἀπόχρωσης, δὲν θὰ τὸ ἀρνηθῶ ποτέ: ὅτι δὲν ἔχει ἄλλη λειτουργία παρὰ νὰ κοροϊδεύει τὸν ἀγαθὸ λαό, νὰ τὸν βάζει στὴ σειρά καὶ νὰ τὸν πηγαίνει στὴν κάλπῃ ὅπως στέλνονται οἱ στρατιῶτες στὴ φωτιά. ἐκεῖ συμμερίζομαι τὴ γνώμη σας: ὅτι εἶναι χρήσιμος, καὶ μάλιστα ἀπαραίτητος σ' ὅλες τὶς πρ-

αντίπαλο τῆς «κοσμοθεωρίας» του, ἀλλὰ τὸν ἐπίφοβο ἀντίζηλο στὴν ἀναμέτρηση γιὰ τὸν κοινὸ στόχο τῆς κατάληψης τῆς ἐξουσίας.¹⁸ Ἔτσι δὲν χάνει μόνον τὴν πολιτικὴ παρθενικότητά του, συνάπτοντας μὲ διάφορα ἀλλότρια στοιχεῖα κάθε λογῆς σχέσεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν συχνὰ βλαβερὰς συνέπειες, ἀλλὰ καὶ κινδυνεύει νὰ χάσει τὴν ὄντοτήτά του ὡς κόμμα — ὁ ὅρος «κόμμα» προϋποθέτει σύμπνοια τῶν μελῶν σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ ἔναντι βουλευτικὸ προσανατολισμὸ πρὸς στόχους ταυτῶν ὡς

λιτικὲς φιλοδοξίες ἐπειδὴ μεταβάλλει ὅλα του τὰ μέλη σὲ ἐκλογικοὺς πράκτορες, ἐκεῖ θὰ φωνάζω: εἶναι ἡλίου φαεινότερον! Ἄν ὅμως ἰσχυρισθεῖτε ὅτι ὑπονομεύει τὸ μοναρχικὸ πνεῦμα, τότε θὰ γελάσω μπροστὰ στὴ μούρη σας» (Guy de Maupassant, *Mademoiselle Filli*, Paris 1907, σ. 69).

18. Κατὰ τὴν ἐξελικτικὴ φάση τῆς λεγόμενης πολιτικῆς ὀριμότητος τῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων, τὸ γνῶρισμα τοῦτο προβάλλει σαφέστατα στὴν ἀγκιτάτσια. Ἰδιαιτέρως τὴν προσεκλογικὴ, ὅταν τὸ κάθε κόμμα δὲν ἐπιζητεῖ νὰ καταπολεμήσει τὸν ἀντίπαλο, ἀλλὰ ἀπλῶς νὰ πλειοδοτήσει. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπανέρχεται ὁλοένα ἡ ἀκόλουθη ἐπαδὸς — ἡ ὁποία εἶναι κίβδηλη ὑπὸ τὸ πρίσμα τῶν θεμελιωδῶν σοσιαλιστικῶν ἀρχῶν (καὶ ἐπιπλέον ἐντελῶς ἀναιτιολόγητη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον): ὄχι οἱ ἐθνικοφρονες, ἀλλὰ ἐμεῖς εἴμαστε οἱ καλῦτεροι πατριῶτες· ὄχι οἱ ἀγροτιστές, ἀλλὰ ἐμεῖς εἴμαστε οἱ καλῦτεροι φίλοι τῶν ἀγροτῶν· κ.λπ. Αὐτόδηλο εἶναι ὅτι τὸ κλίμα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἐπικρατεῖ σὲ ἀκόμη μεγαλύτερο βαθμὸ μετὰ τῶν διαφορητικῶν τύπων συνδικάτων ποὺ ἀποβλέπουν πρὸ πάντων στὴν ἄγρα μελῶν. Τοῦτο παρατηρεῖται ἰδίως στὴν περίπτωσιν τῶν πολιτικῶν ἀχρωμάτιστων, τῶν λεγόμενων ἐλευθέρων συνδικάτων στὴ Γερμανία, τὰ ὁποῖα ἀποστέρουν κατ' ἀρχὴν ὅλα τὰ πολιτικὰ δόγματα καὶ τὰ στεγανά τῶν κοσμοθεωριῶν καί, ὡς ἐκ τούτου, ἀν παραβλέψουμε μερικὰς ἐλάχιστες ἰδιορρυθμίες στὴ χρησιμοποιοῦμενη ὁρολογία, δὲν διαφέρουν ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ συνδικάτα παρὰ μόνον στὴν ἐπωνυμία. Γιὰ τοῦ λόγου τὸ ἀληθὲς ἀρκεῖ νὰ ἀνατρέξει κανεὶς στὶς συζητήσεις καὶ διαμάχας τῶν ἐλευθέρων συνδικάτων ἔναντιον τῶν χριστιανικῶν· δὲν περιέχουν οὔτε διακηρύξεις ἀρχῶν, οὔτε θεωρητικὰς ἀναλύσεις, ἀλλὰ μόνον προσωπικὰς κατηγορίας καὶ ἐπικρίσεις (ὅπως: προδοσία!). Αὐτὰ εἶναι ὅμως τὰ ὅπλα τοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Κάποιον ἄρθρον στὸ ἐβδομαδιαῖον σοσιαλδημοκρατικὸ περιοδικὸν *Die Neue Zeit*, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, φέρει μάλιστα τὸν εὐγλωττο τίτλον «Zur Taktik gegenüber den gewerkschaftlichen Konkurrenzorganisationen» [«Σχετικὰ μὲ τὴν τακτικὴν μὲς ἀπέναντι στὶς ἀνταγωνιστικὰς συνδικαλιστικὰς ὁργανώσεις»] (ὑπογρ. K. Kl., 25, 1 (1906-1907), σσ. 170-172).

πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ ὡς πρὸς τὸ χρονοδιάγραμμα¹⁹ — ἀπομένοντας ἀπλῶς ὁργάνωσι.²⁰

* * *

Τὸ ὅτι τὸ δημοκρατικὸν κόμμα μαζῶν περιπίπτει συνήθως σὲ μαρασμὸν δὲν ἀλλάζει σὲ τίποτε λόγῳ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ γερμανικὸν σοσιαλδημοκρατικὸν κόμμα ἤρθε παροδικὰ στὴν ἐξουσία τὸ 1918. Πρῶτον, τὴν ἐξουσία δὲν τὴν κατέκτησε· ἔπεσε στὰ χέρια του σὰν σάπιος καρπὸς σάπιου δέντρου καὶ ἀφοῦ τὸ ἴδιον τὸ κόμμα εἶχε ἀφιερῶσει τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ἀλικῆς του στὴν προσπάθεια νὰ τρανώσει τὸ ἄρρωστο αὐτὸ δέντρο ὡς τὸ οὐράνιον στερέωμα, τὸ ὁποῖον ὅμως, ἀκόμη καὶ ἂν εἶχε κατορθώσει νὰ τὸ φτάσει, θὰ ἦταν κάθ' ἄλλο παρὰ τὸ πολυπόθητον στερέωμα τοῦ σοσιαλισμοῦ ἢ ἔστω τῆς δημοκρατίας.²¹

19. Antonio Labriola, *Scritti vari di filosofia e politica*, ἐπιμ. B. Croce, Bari 1906, σ. 321.

20. Τὸ 1905, ἡ Lily Braun ἀνταποκρίθηκε σὲ πρόσκλησιν μιᾶς ἀγγλικῆς εἰρημιστικῆς ἐπιτροπῆς, στὴν ὁποία ἀνήκε καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Ἀγγλων σοσιαλιστῶν στὸ κοινοβούλιον, ὁ Σκωτσέζος Keir Hardie, καί, μαζὶ μὲ πολλοὺς Γερμανοὺς δημοσιογράφους ὅλων τῶν κομματικῶν ἀποχρώσεων, ἐπιχείρησε ταξίδιν ἐπὶ τὴν Ἀγγλίαν σὲ ἐνδειχθῆ συμπαθείας καὶ συμπαραστάσεως. Στὸν σοσιαλδημοκρατικὸν τύπον ξέσπασε τότε σύσσωμη σχεδὸν κατακραυγὴ ἀγανάκτησης, ἡ ὁποία ὅμως — καθὼς καταδεικνύεται εὐκόλως ἀπὸ τὴν διαμάχην — δὲν ὀφειλόταν, ὅπως θὰ μπορούσε ἴσως νὰ ὑποθέσει κανεὶς, στὸ γεγονὸς ὅτι μιὰ σοσιαλίστρια, συμμετέχοντα στὸ ταξίδιν αὐτὸ, ὑποχρεωνόταν σὲ κάθε ἐπίσημον γεῦμα νὰ ὑψώσει τὸ ποτήρι καὶ νὰ πίνει πρὸς τιμὴν τῆς γερμανικῆς στρατιωτικῆς μοναρχίας γενικὰ καὶ τοῦ Γουλιέλμου Β' εἰδικότερα, ἀλλὰ στὸ ὅτι εἶχε τὸ θράσος νὰ συμπαρακαθήσει στὸ ἴδιον τραπέζιν μὲ συντάκτες ἀστικῶν φύλλων, οἱ ὁποῖοι ἐκτόξευαν παντοῦ καὶ πάντοτε αἰχμηρότατα βέλη κατὰ τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος. Στὰ μάτια λοιπὸν τῶν περισσώτερων Γερμανῶν σοσιαλδημοκρατῶν, τὸ ποδοπάτημα τῶν θεμελιωδῶν σοσιαλιστικῶν ἀρχῶν ἐπισκιαζόταν ἀπὸ τὴν δῆθεν καταρράκωσιν τῆς ὁργάνωσιν.

21. Τὸ σκεπτικὸν τῆς ἡγεσίας τοῦ γερμανικοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος ἦταν κατὰ τὴν ἐν λόγω περίοδον τὸ ἐξῆς: Ἡ ἤττα τῆς Γερμανίας θὰ συνεπαγόταν τεράστια ἀθλιότητα γιὰ τίς λαϊκὰς μάζας, ἀνεργία καὶ οἰκονομικὴν καταστροφὴν. Εἶναι λοιπὸν πρὸς τὸ συμφέρον μας, ὡς νόμιμων ἐκπροσώπων τῆς ἐργατικῆς τάξεως, νὰ φροντίσουμε, κατὰ τίς δυ-

Δεύτερον, τὴν ἐξουσία δὲν τὴν κατεῖχε ποτὲ ἀποκλειστικά, ἀλλὰ ἔπρεπε πάντοτε νὰ λαμβάνει ἓνα γλίσχρο μερίδιό τῆς μαζί με ἄλλα κόμματα, τῶν ὁποίων τὰ ἁμαρτήματα συμεριζόταν καὶ στὰ ὁποῖα φόρτωσε τὰ δικά του ἁμαρτήματα, δίχως ἄλλο ὄφελος εἰμὴ γιὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ τὸ διοικητικὸν τῆς ἐπιτελείου. Τρίτον, γιὰ τὴ συγκυβερνητικὴ ἐξουσία κατέβαλε τίμημα ἀρκετὰ βαρὺ: τὴ διάσπαση στὸ στρατόπεδόν του ἀφ' ἑνὸς καὶ τὴν ἀπόσχισιν καὶ τὸν ἐκρωσισμόν εὐρέων κύκλων τῶν ὀπαδῶν του ἀφ' ἑτέρου. Ὁ ἐκρωσισμὸς τῆς μιᾶς μερίδας ἦταν τότε ἀπλῶς ἐπακόλουθον τοῦ ἐκπρωσισμοῦ τῆς ἄλλης.

Στὴν Ἰταλία, ἀμέσως μετὰ τὸν [Α' παγκόσμιον] πόλεμον, τὸ

νάμεις μας. ὥστε νὰ λάβει ὁ πόλεμος ἐκβαση εὐνοϊκὴ γιὰ τὴ Γερμανία. Ἐπῆρχε λοιπὸν κοινότητι συμφερόντων μεταξύ τῶν δημοσίων ἀρχῶν — τοῦ κáιζερ, τῆς κυβέρνησης, τοῦ στρατοῦ —, ἀφ' ἑνὸς, καὶ τῆς γερμανικῆς ἐργατικῆς τάξης, ἀφ' ἑτέρου. Τούτῃ ἡ κοινότητι συμφερόντων ἐπέβαλε φυσικὰ στοὺς Γερμανοὺς ἐργάτες νὰ δράσουν δυναμικὰ καὶ ἀνεπιφύλακτα ὑπὲρ τῶν στρατιωτικῶν καὶ διπλωματικῶν στόχων τοῦ ταξικοῦ κράτους. Τὸ σκεπτικὸν αὐτὸ εἶναι ἀπροσμάχητον ἀπὸ οἰκονομικὴ σκοπιὰ: ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν προσήλωσιν εἰς τὴν σκοπιὰν μιᾶς κοινωνικῆς τάξης μέσῃ σ' ἓνα ὀρισμένον γεωγραφικὸν χωρὸν καὶ μιᾶν ὀρισμένην ἐποχὴν, εἰς τὴν συγκειρισμένην ὅμως περίπτωσιν, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ [Α' παγκοσμίου] πολέμου, κατέστησε τὸ γερμανικὸν σοσιαλδημοκρατικὸν κόμμα ὑποχείριον τῆς στρατιωτικῆς ἐξουσίας. «Δὲν ἔχετε, μήπως δὲν θέλετε ἐν τέλει νὰ ἔχετε ἰδέαν γιὰ τὸ πῶς ἀκατονόμαστες βιαιότητες γινώριζε κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου καθημερινὰ ἡ χώρα τούτη καὶ κάθε κατεχόμενον ἔδαφος; Ὅτι κάθε ὥρα καταρρακωνόταν ἡ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια μὲ μύριους τρόπους; Μόνον πού τότε ἀρκοῦσε νὰ δακτυλογραφήσει κάποιος ἀρμόδιος πάνω σ' ἓνα κομματάκι χαρτί: Γιὰ τὸ τάδε περιστατικὸν δὲν ἐπιτρέπεται οὔτε νὰ γράφει, οὔτε νὰ μιλά κανεὶς. Ἐπειτα δὲν μάθαινε τὸ ἔθνος τίποτε γι' αὐτό; Ἄρα δὲν εἶχε συμβεῖ. Καὶ ἂν πάλι παρουσιαζόταν κάποιον ἀνήσυχον μυαλὸν εἰς τὸ ἐργαστάσιον, εἰς τὸ ἐργαστήριον ἢ εἰς τὸ γραφεῖον, τότε κάποιος ὑπερναμιμώφρων πολιτὴς ἔτρεχε εἰς τὸ τηλέφωνον καὶ ψιθύριζε κλαυτερά: "Ἀπαλλάξτε μας ἀπ' τὸν τύπον! Γρήγορα εἰς τὸν χαράκωμα!" Γιὰ νὰ φοβίσουν τοὺς ἐξ ἀναβολῆς, δὲν χρειάζεσθαι παρὰ νὰ τοὺς ἀπειλήσουν ὅτι δὲν θὰ ἀνανεωνόταν ἡ ἀναβολὴ τους. "Ὅχι, λίγοι διέσπυραν τὸν ἐχθρὸν εἰς πολεμικὰς ἀνταποκρίσεις καὶ ἐκμηδένισαν τὴν ἐφεδρεῖαν τοῦ [ἀρχηγοῦ τοῦ γαλλικοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου στρατοῦ] Foch γιὰ νὰ μὴν ἐξαφανιστοῦν ὡς ἀπειθεῖς μέσα εἰς τὴν φρικτὴν τῶν χειροβομβίδων καὶ τῶν ἀσφυξιογόνων ἀερίων» (Maximilian Harden, «Der Götterfunke», *Die Zukunft* 27 (1918), σ. 189).

σοσιαλιστικὸν κόμμα βρισκόταν σὲ ἀπόστασιν ἀναπνοῆς ἀπὸ τὸ πηδάλιον τοῦ σκάφους τῆς πολιτείας. Ἀφ' οὗτο ἀναφάνηκε ὅμως ὁ φασισμὸς,²² ἰδίως μετὰ τὴν ἐπιτυχημένη (σημειωτέον: πράγματι ἐπιτυχημένη) κατάληψιν τῶν ἐργαστασίων τὸ φθινόπωρον τοῦ 1920, τὸ ἐργατικὸν κόμμα ὁρρώδησε ἀρχικὰ καὶ κατέληξε νὰ συντριβεῖ οἰκτρὰ ἀπὸ μιᾶν δράκιναν τολμηρῶν διανοουμένων, νεαρῶν ἐμποροῦπαλλήλων καὶ παλαιῶν πολεμιστῶν. Τοῦτο ὀφείλεται ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸν ἠθικισμόν τῶν De Amicis καὶ Prampolini καὶ εἰς τὸ δόγμα τῆς μὴ χρήσεως βίας²³ καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὸν μοιρολατρικὸν παράγοντα τῆς πίστεως πρὸς ἓνα μαρξικὸν τύπον βιομηχανισμοῦ πού θὰ ἀπέβαινε αὐτόματα πρὸς ὄφελον τοῦ σοσιαλισμοῦ. Ἐπιπλέον συνετέλεσε τὸ ὅτι οἱ ἐργάτες τῆς πολεμικῆς βιομηχανίας, καθὼς λογίζονταν ἀπαραίτητοι καὶ ἀμετακίνητοι ἀπὸ τίς θέσεις τους, εἶχαν χάσει ὅλως διόλου τὴν πολεμικότητά τους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ βρίσκονται εἰς τὸ ἔλεος τῶν φασιστῶν, τὰ πρωτοπαλίκαρα τῶν ὁποίων ἐπιβάλλουν τὴν θέλησίν τους μὲ τὰ ρόπαλα καὶ τὸν ρετσινόλαδον. Τὴν ἕττα τῶν σοσιαλιστῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν δὲν τὴν ὀλοκλήρωσε ὅμως μόνον ὁ πανικὸς τῶν σοσιαλιστικῶν μαζῶν ἐμπρὸς εἰς τὴν τόλμην τῶν ἀντιπάλων τους, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄκρος φόβος τῶν ἡγετικῶν στελεχῶν τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος μήπως διακυβεύσονται μὲ τὴν ἀντίστασίν τους τὸ εἶδωλον τῆς ὀργάνωσιν.

Στὴν Ρωσίαν, σοσιαλιστὲς κατόρθωσαν βέβαια νὰ θέσουν εἰς ὀλοκλήρου ὑπὸ τὴν κατοχὴν τους τὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους. Τὸ μεγαλοφυὲς ὡστόσο αἰφνιδιαστικὸν χτύπημα τοῦ Λένιν καὶ τῶν ὀπαδῶν του τὸ ἀνέχθησαν καὶ τὸ ἐνέκριναν οἱ μάζες μάλιστα μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν του. Ἀπ' ὅσον λοιπὸν μποροῦμε νὰ δοῦμε, ἡ σύμπραξις τῶν μαζῶν δὲν ὑπῆρχε διόλου προϋπόθεσις γιὰ τὴν εὐδωσίαν του. Μὲ ἄλλα λόγια, δὲν ἐπιβλήθη ἓνα δημοκρατικὸν ἐργατικὸν κίνημα μὲ τὴν μορφήν ἑνὸς «κόμματος ἑκατομμυρίων», ἀλλὰ μιᾶς ἐπιτῆ ἀποφασισμένων ἀνδρῶν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τοῦ Blanqui.²⁴

22. Πρβλ. R. Michels, *Sozialismus und Fascismus als politische Strömungen in Italien*, τ. Β'.

23. Πρβλ. ὁ.π., τ. Α', σ. 304.

24. Πρβλ. συναφῶς πῶς περιγράφει ὁ Τρότσκι τὴν κατάληψιν τῆς ἐξουσίας ἀπὸ τοὺς μπολσεβίκους (Leo Trotzki, *Von der Oktober-Revolu-*

II. Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ Ο ΣΙΔΗΡΟΥΣ ΝΟΜΟΣ ΤΗΣ ΟΛΙΓΑΡΧΙΑΣ

Οί περισσότερες σοσιαλιστικές σχολές θεωρούν τή δημοκρατία επιτευκτική στό μέλλον, και ὄχι λίγοι στοχαστές με ἄριστοκρατική κοσμοθεωρία θεωροῦν μὲν τή δημοκρατία κοινωνικά ἐπιβλαβή, ὡστόσο ἐφαρμόσιμη· στόν ἐπιστημονικό κόσμο ἀπαντᾷ ὅμως και ἕνα συντηρητικό ρεῦμα πού ἀρνεῖται κατηγορηματικά τή δυνατότητα αὐτή γιά ὅλες ἐν γένει τίς ἐποχές. Τό ἐν λόγω ρεῦμα, τό ὁποῖο, καθῶς εἶπαμε ἤδη,¹ ἔχει ἐπιρροή κυρίως στήν Ἰταλία, διακηρύσσει τήν ἐγγενή σέ κάθε κοινωνικό καθεστῶς ἀναγκαιότητα μιᾶς «πολιτικῆς τάξης», δηλαδή μιᾶς πολιτικά κυρίαρχης τάξης, μιᾶς τάξης μειοψηφίας. "Ὅσοι δὲν πιστεύουν στόν θεό τῆς δημοκρατίας δὲν ἔπαψαν ποτέ νά χαρακτηρίζουν τή δημοκρατία ὡς παιδιάστικο μῦθο και νά ὑποστηρίζουν ὅτι ὅλες οἱ τρέχουσες γλωσσικές ἐκφράσεις, ὅσες ὑποδηλώνουν μιᾶ κυριαρχία τῆς μάζας, ὅπως «κράτος», «πολίτες», «ἔθνος», «ἐκπροσώπηση τοῦ λαοῦ» κ.λπ., ἀναφέρονται μόνο σέ μιᾶ νομική ἀρχή, ὄχι σέ μιᾶν ὑπαρκτή κατάσταση πραγμάτων. Διατυπώνουν τή θεωρία ὅτι οἱ αἰώνιες διενέξεις μεταξύ ἄριστοκρατίας και δημοκρατίας, γιά τίς ὁποῖες γίνεται λόγος στίς δέλτους τῆς ἱστορίας, δὲν εἶναι παρὰ διενέξεις μεταξύ μιᾶς παλαιᾶς μειοψηφίας ὑπεραμυνόμενης τῆς κυριαρχίας της και μιᾶς φιλόδοξης νέας μειοψηφίας, ἡ ὁποία θέλει νά ἀναμειχθεῖ με τήν παλαιά ἢ ἀκόμη και νά τήν ἐκθρονίσει. Κατ' αὐτούς, κάθε ταξική πάλη καταλήγει ἀπλῶς σέ ἐναλλαγή: μιᾶ μειοψηφία ἀντικαθιστᾷ μιᾶν ἄλλη μειοψηφία και ἀναλαμβάνει αὐτή τήν κυριαρχία πάνω στίς μάζες. Οἱ κοινωνικές τάξεις, οἱ ὁποῖες μπροστά στά μάτια μας διεξάγουν στό πεδίο τῆς ἱστο-

tion bis zum Brester Friedensvertrag, Bern 1919, σσ. 56 κ.ἐξ.). Στό τελευταῖο του γράμμα ἀπό τή φυλακή, ὁ Karl Liebknecht ἐπισημαίνει κάπου τήν ἀνάγκη μιᾶς ἐκ τῶν ὑπέρων «ἀποκατάστασης τῆς πολιτικῆς τιμῆς τοῦ γερσο-Blanqui» (Karl Liebknecht, *Briefe*, Berlin 1919, σ. 123).

1. Πρβλ. παραπάνω σ. 202-203.

ρίας τρομερές μάχες, τὰ βαθύτερα αἷτια τῶν ὁποίων ἐγκαινται πλὴν τῶν ἄλλων και στίς οικονομικές ἀντιθέσεις, μοιάζουν ἀπό τή σκοπιὰ αὐτή περισσότερο με δύο ὁμάδες χρευτῶν τῆς καντρίλιας καθῶς ἐκτελοῦν ἕνα *chassé-croisé*.

Ὡς περιφανέστεροι ἐκπρόσωποι τοῦ ἐν λόγω κύκλου ἰδεῶν θά πρέπει νά θεωρηθοῦν ὁ Τορινέζος συνταγματολόγος Gaetano Mosca και ὁ ἀρτιθανῆς [1923] Γενοβέζος Vilfredo Pareto, καθηγητής τῆς πολιτικῆς οικονομίας στό πανεπιστήμιο τῆς Λωζάνης, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἀπέκτησε στόν ἐπιστημονικό κόσμο, και τῆς Ἰταλίας ἀκόμη, φήμη μεγαλύτερη ἀπό τόν πρῶτο, ἀφ' ἐνός ἐπειδὴ δημοσίευσε τὰ περισσότερα βιβλία του στή γενικά προσιότερη γαλλική γλώσσα και ἀφ' ἑτέρου ἐπειδὴ ἕνας κάποιος σνομπισμός παρασύρει τοὺς Ἰταλοὺς νά προσέχουν μόνο ὅσα ἐπιστημονικά συγγράμματα προέρχονται ἢ τουλάχιστον καταξιώνονται στίς ἐπέκεινα τῶν Ἑλλήνων γῶρες. Ἐπεξεργαζόμενος τίς προσηρημένες ἰδέες, ὁ Pareto ἀνέπτυξε, ὡς γνωστόν, τή θεωρία περὶ κυκλοφορίας τῶν ἐλίτ, σύμφωνα με τήν ὁποία ἡ ἐκάστοτε κυρίαρχη τάξη ἔχει μὲν ἱστορικά τήν τάση νά διατηρεῖ θεωρητικά τήν πρωτοκαθεδρία, στήν πραγματικότητα ὅμως ἀρχικά ἀτονεῖ, ἔπειτα μπαίνει στή διαδικασία τῆς διάλυσης και τέλος καταρρέει ὡς ἠθική και φυσική ὄντοτητα, παραχωρώντας τή θέση της σέ μιᾶ νέα πολιτική τάξη. Ἀπό τή θεωρία τοῦ Pareto ὀρισμένα μόνο σημεῖα μπορούμε βέβαια νά δεχθοῦμε ὡς ἀληθῆ, δεδομένου ὅτι ἡ περιγραφόμενη διαδικασία δὲν ἐκτυλίσσεται τόσο ὡς καθαυτό ἀντικατάσταση, παρὰ μᾶλλον ὡς ἀδιάλειπτη συγχώνευση τῶν νέων στοιχείων με τὰ παλαιά.²

Τό φαινόμενο τοῦτο ἦταν ἴσως γνωστό και προγενέστερα, καθόσον τουλάχιστον ἡ κυκλοφορία τῶν ἐλίτ περιοριζόταν στό πολιτικό ἐπίπεδο και στοὺς κόλπους τῆς ἴδιας μεγάλης κοινωνικῆς τάξης. Σέ κράτη κυβερνώμενα σύμφωνα με ἀμιγῶς ἀντιπροσωπευτικό σύστημα, ἡ λεγόμενη ἀξιοματική ἀντιπολίτευση δὲν ἀποβλέπει παρὰ στήν κυκλοφορία τῶν ἐλίτ, ἐπιζητεῖ

2. Πρβλ. Robert Michels, *Probleme der Sozialphilosophie*, σσ. 150 κ.ἐξ. Πρβλ. ἐπίσης σσ. 267 κ.ἐξ. τοῦ παρόντος τόμου.

δηλαδή να αντικαταστήσει τους κρατούντες, όχι όμως να τους εξοντώσει όριστικά. Το αντιπολιτευόμενο κόμμα διαθέτει την ίδια με το κόμμα της εκάστοτε πλειοψηφίας απλή, αλλά ανθεκτική δομή, συσπειρώνεται, καθώς συμβαίνει στην Αγγλία και στην Αμερική, γύρω από ένα πρόγραμμα ευκρινώς μεν διατυπωμένο, καθαρά όμως πρακτικό και αναφερόμενο σε αιτήματα του άμεσότητας παρόντος, εμφορείται από πνεύμα αντιστηρής πειθαρχίας και διαθέτει επιπλέον μια στρατιά έμμισθων κατώτερων ήγετικών στελεχών — γνωστών ως «bosses» [«κομματάρχες», «πρωτοπαλίκαρα»] και «wirepullers» [«παράγοντες»] —, τα όποια τελούν υπό τις διαταγές ενός ανώτερου ήγετικού στελέχους, προικισμένου με στρατηγικό τάλαντο, αλλά άμοιρου οποιασδήποτε βαθύτερης θεωρητικής σκέψης. Το αντιπολιτευόμενο τουτο κόμμα πασχίζει με όλες του τις δυνάμεις να εκτοπίσει το εκάστοτε κυβερνών και να εγκατασταθεί στη θέση του, δίχως να αλλάξει τίποτε απολύτως κατά τα λοιπά: με άλλα λόγια, θέλει να αντικαταστήσει μια φατρία της άρχουσας τάξης με μιαν άλλη, την οποία ενδέχεται να διαδεχθεί στο μέλλον και πάλι ή πρώτη. Αργά ή γρήγορα, οι επιμέρους φατρίες τερματίζουν τον ανταγωνισμό συνδιαλασσόμενες, πάντοτε με ασύνειδο σκοπό να διατηρήσουν ή να διαμοιράσουν έτσι μεταξύ τους την ήγεμονία επί των μαζών. Ευρύτατα διαδεδομένη είναι ή γνώμη ότι ή μεγάλη γαλλική Έπανάσταση, ή τουλάχιστον πάντως ή Γ' γαλλική Δημοκρατία μετά το 1870, κατόρθωσε να εκτοπίσει όριστικά, από κοινωνική άποψη, την παλαιά άριστοκρατία της Γαλλίας. Η γνώμη τούτη ελέγχεται έντελώς εσφαλμένη. Ακόμη και το 1908, οι Γάλλοι ευγενείς άπαντούν στο ίππικό και στο διπλωματικό σώμα της Δημοκρατίας σε ποσοστά υπερβαίνοντα κατά πολύ την αριθμητική τους δύναμη στο σύνολο του πληθυσμού και, μοιλονότι δέν υπήρχε στο γαλλικό κοινοβούλιο ένα δεδηλωμένα συντηρητικό κόμμα της άριστοκρατίας — ενώ στη Γερμανία, την ίδια περίπου εποχή, ή 58μελής κοινοβουλευτική ομάδα του Γερμανικού Συντηρητικού Κόμματος περιελάμβανε 31 ευγενείς —, μεταξύ των 584 Γάλλων βουλευτών καταλέγονταν όχι λιγότεροι από 61 εκπρόσωποι της παλαιάς άριστοκρατίας (noblesse

d' éree και noblesse de robe),³ ενώ οι υπόλοιποι, με ελάχιστες μόνο εξαιρέσεις, ήσαν πρώην επαναστάτες ή απόγονοί τους.

Σύμφυτη στη δημοκρατία είναι ή έφεση να ρυθμίζονται σπουδαία ζητήματα κατά τρόπο αυταρχικό.⁴ Συνάμα εκδηλώνεται στους κόλπους της δίψα για μεγαλεία και ισχύ. Εύθως μετά την απελευθέρωσή τους, οι Άγγλοι άστοί έκαμαν πώς και τι για να αποκτήσουν άριστοκρατία. Ο Gladstone έχει πεί άλλωστε ότι ή άγάπη του άγγλικού λαού για την έλευθερία δέν ισοφαρίζεται παρά μόνο από την άγάπη για την άριστοκρατία του.⁵ Όμοίως, το μεγαλύτερο καύχημα των σοσιαλδημοκρατών είναι ή ικανότητα της πλειοψηφίας τους να υποτάσσεται, αυτοπροαίρετα βέβαια μέχρι ενός σημείου, στις διαταγές της μειοψηφίας ή πάντως στις επιτακτικές της υποδείξεις αναφορικά με την εκτέλεση των δικών της διαταγών. Ο Vilfredo Pareto επικρότησε τον σοσιαλισμό ως μέσο προσφορότατο για την παραγωγή μιας νέας έλίτ από τους κόλπους της εργατικής τάξης και θεώρησε ή δύναμη των ήγετων της τελευταίας να αν-

3. Σύμφωνα με έναν κατάλογο περιεχόμενο στο: Buisson/Larroumet/Stanislas Meunier/Hector Denis (έπιμ.), *Biographie politique du dix-neuvième siècle*, τ. I' (Paris 1899), σ. 151. Έδώ καταλέγονται παλαιά μεγάλα όνόματα καθώς και απόγονοι ένδοξων μεγιστάνων από την αλή του Λουδοβίκου ΙΔ' και του Λουδοβίκου ΙΕ', όπως οι δούκες de Rohan (ό όποιος έμελλε να πέσει πρώτος στο πεδίο της μάχης κατά τον [Α'] παγκόσμιο πόλεμο) και de Broglie, οι μαρκήσιοι de Solages και de Salignac-Fénélon, ό κόμης de Chambrun, οι άρχοντες de Grandmaison και de Kerjégu. Συνολικά άπαντούν τρεις πρίγκηπες και δούκες (Prince d'Arenberg, Prince d'Hénin, Duc de Broglie)· λιγιστοι έπίσης άπ' ύσους απέκτησαν τίτλους ευγενείας επί Ναπολέοντα: Lannes de Montébelllo, Baron Reille-Soult, Duc de Dalmatie. Άρκετοι από τους ευγενείς κατέχουν περίοπτη θέση στο κοινοβούλιο: Baudruy d'Asson, Paul de Cassagnac, Comte de Castellane, de Lanessan, Comte de Mun, de Beauregard. Μετά τις έκλογές του Ιουλίου του 1910, στη γαλλική λαϊκή αντιπροσωπεία περιλαμβάνονταν 56 ευγενείς (σύμφωνα με την έπίσημη *Liste par Ordre Alphabétique et par Départements de Mrs. les Députés...* (Paris, Imp. de la Chambre, 1910). Ανάμεσα στα νέα μεγάλα όνόματα ευγενών συναντούμε τους Gontaut-Biron, de La Trémoille, de Ludre.

4. W.E.H. Lecky, *Democracy and Liberty*, τ. Α', σ. 267.

5. Κατά τον J. Novicow, *Conscience et volonté sociales*, σ. 42.

τιστέκονται και να άντεπεξέρχονται νικηφόρα σε διώξεις και κακοποιήσεις ως ένδειξη τής ενδιάθετης άλκιής τής, του πρώτιστου γνωρίσματος μιās νέας «πολιτικῆς τάξης».⁶

Ἡ διαπίστωση τής αναγκαιότητας μιās ἰθύνουσας κοινωνικῆς ομάδας εἶναι ἀναμφίβολα πολὺ παλαιότερη ἀπ' ὅ,τι νομίζεται συνήθως. Ὁ Gaetano Mosca, ὁ ὁποῖος, σε σύγκριση με τὸν Vilfredo Pareto, εἶναι καὶ ὁ παλαιότερος ἐκπρόσωπος τής κοινωνιολογικῆς αὐτῆς ἀντίληψης καὶ ἀξιώνει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὸ δικαίωμα τής ἐπιστημονικῆς προτεραιότητος, μνημονεύει ὡς προδρόμους τοῦ τὸν Hippolyte Taine καὶ τὸν Ludwig Gumplowicz.⁷ Ἐλάχιστα γνωστό, ἀλλὰ πολὺ ἐνδιαφέρον εἶναι ὡστόσο τὸ γεγονός ὅτι οἱ πρωιμότεροι καὶ σπουδαιότεροι πνευματικοὶ πρόδρομοι τής θεωρίας τῶν Mosca καὶ Pareto ἀνήκουν σ' ἐκείνη ἀκριβῶς τῇ σχολῇ, τὴν ὁποία καταπολεμᾷ ἡ τελευταία περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη: τοὺς ἀναρχικῆς ἀπόκλισης σοσιαλιστὲς στοχαστὲς, καθὼς ἐπίσης, σε ἀκόμη μεγαλύτερο βαθμὸ μάλιστα, τὰ παλαιότερα ρεύματα τοῦ γαλλικοῦ σοσιαλισμοῦ· ἐδῶ βρίσκουμε πράγματι εὐκρινῆ ἴχνη τὰ ὁποῖα μᾶς ὀδηγοῦν στὸ πεδίο ὅπου ἐμελλε νὰ διεισδύσουν ἀργότερα ὁ Mosca καὶ ὁ Pareto γιὰ νὰ ἐπεξεργαστοῦν τὰ κοινωνιολογικά τους συστήματα.

Ἡ σχολὴ τοῦ Saint-Simon ποσῶς δὲν ὀραματιζόταν τὸ μέλλον δίχως κοινωνικὲς τάξεις, φανταζόταν ὅμως ὅτι θὰ μπορούσε νὰ ἀπαλλάξει τὴν ἔννοια τής κοινωνικῆς τάξης ἀπὸ κάθε οἰκονομικὸ προορισμό. Ἀπέβλεπε στὴ δημιουργία μιās νέας ἱεραρχίας, ἡ ὁποία, ἂν καὶ ἀσφαλῶς δίχως κανένα προνόμιο ἐκ καταγωγῆς, θὰ ἀπολάμβανε μολοντοῦτο ἐξαιρετικὰ ἐπίκτητα προνόμια καὶ θὰ ἀπαρτιζόταν ἀπὸ τοὺς «εὐστοργότερους, ἐξυπνότερους καὶ σθεναρότερους ἀνθρώπους — τῇ ζωντανῇ προσωποποίηση τής τριπλῆς προόδου τής κοινωνίας —, τοὺς ἱκανοὺς νὰ τὴν κατευθύνουν πρὸς ἓνα στάδιο εὐρύτερο».⁸ Στὴν κο-

6. V. Pareto, *Les systèmes socialistes*, τ. Α', σσ. 62 κ.εξ.

7. Gaetano Mosca, «Piccola polemica», *Riforma sociale* 14, 17 (1908), σσ. 329-331· πρβλ. ἐπίσης Carmelo Caristia, *Analisi odierna del costituzionalismo*, Torino 1908, σ. 229.

8. E. Barrault, *La hiérarchie. Religion Saint-Simonienne. Recueil et prédications*, τ. Α', Paris 1832, σ. 196.

ρυφή τοῦ σοσιαλιστικοῦ τοῦ κράτους, οἱ σαινσιμονιστὲς τοποθετοῦν τοὺς «hommes généraux» [«οἰκουμενικοὺς ἀνθρώπους»], πού ὑποδεικνύουν σε κάθε μεμονωμένο ἄτομο τὸ κοινωνοφελὲς ἔργο, τὸ ὁποῖο, ὀφείλουν νὰ ἐπιτελέσουν καὶ τὸ ὁποῖο, σύμφωνα βέβαια με τὴν αὐτεξούσια κρίση τῶν ἐν λόγῳ ὑπερανθρώπων, θὰ ἀνταποκρίνεται ὅσο γίνεται καλύτερα στὶς κλίσεις καὶ στὰ χαρίσματά του.⁹ Ὑποχρεωμένος νὰ ἀντικρούσει τὴ μομφὴ ὅτι με τὶς ἀντιλήψεις του προλείπει τὸ ἔδαφος γιὰ τὸν δεσποτισμὸ, ἓνας ἀπὸ τοὺς θερμότερους ὀπαδοὺς τοῦ Saint-Simon, ἐνθουσιώδης ὑπέρμαχος τής «νέας δυναστείας», δὲν δίστασε νὰ ὑποστηρίξει ὅτι ἡ πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων ὀφείλει νὰ ὑποτάσσεται στὴν αὐθεντία τοῦ ἱκανοῦ, καὶ μάλιστα ὄχι μόνο ἀπὸ σεβασμὸ, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ φιλαυτία, καὶ τέλος ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος, ἂν καὶ ζεῖ πνευματικὰ ἀπομονωμένος, πρακτικὰ χρειάζεται πάντοτε κάποιον στήριγμα. Ἐδῶ θεμελιώνεται λοιπὸν μεταφυσικὰ ἡ αναγκαιότητα τής αὐθεντίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τής ὑποταγῆς ἀφ' ἑτέρου. Ἡ αὐθεντία, λέγεται, οὐσιαστικὰ δὲν εἶναι παρὰ «πολιτικὴ ἔκφανση τής ἀγάπης πού ἐνώνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ἐν Θεῷ. Καὶ μπορεῖτε ποτὲ νὰ προτιμήσετε ἀντὶ τοῦ Θεοῦ τὴ θλιβερῆ ἐκείνη ἀνεξαρτησία πού ἀπομονώνει σήμερα τὰ αἰσθήματα, τὰ φρονήματα καὶ τὰ ἐγχειρήματα καί, μολονότι φέρει τὸ πομπῶδες τοῦτο ὄνομα, δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ ἐγωισμὸς με ὅλα τὰ παρεπόμενα δεινά του».¹⁰ Τὸ σύστημα τῶν σαινσιμονιστῶν εἶναι πέρα γιὰ πέρα αὐταρχικὸ καὶ ἱεραρχικὸ. Οἱ μαθητὲς τοῦ Saint-Simon τόσο λίγο δυσανασχέτησαν με τὸν καισαρισμὸ τοῦ Ναπολέοντα Γ', ὥστε προσδέθησαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀσμενέστατα στὸ ἄρμα τοῦ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅπου σχημάτισαν τὴν ἐντύπωση ὅτι θὰ πορίζονταν ἀπ' αὐτὸν ὀφέλη τόσο στὸ οἰκονομικὸ πεδίο ὅσο καὶ σ' ἐκεῖνο τῶν κοινωνικῶν μεταρρυθμίσεων.

Ἡ σχολὴ τοῦ Fourier προχώρησε μάλιστα ἓνα βῆμα παραπέρα. Τὸ ἀναπεπταμένο καὶ πολυσχιδὲς σύστημά του ὁ Fourier τὸ εἶχε καταστρώσει με εὐσυνειδησία σχεδὸν σχολαστικὴ καὶ

9. *Oeuvres de Saint-Simon et Enfantin*, τ. MA': *Doctrines Saint-Simoniennes*. Exposition par Bazard, Paris 1877, σ. 275.

10. E. Barrault, *La hiérarchie*, σ. 196.

όχι άμοιρη τραγελαφικών γνωρισμάτων. Όταν βλέπουμε σήμερα αυτήν την πλευρά του θεωρητικού του κατασκευάσματος, αισθανόμαστε σχεδόν αναπόφευκτα κάποια θυμηδία: χρησιμοποιώντας πίνακες, οικόδομησε μια δαιδαλώδη «σφαιρική ιεραρχία», όπου περιλαμβάνονταν όλες οι μορφές και αποχρώσεις της εξουσίας, από την «αναρχία» ως την «πανταρχία», καθεμία με τα «ύψηλά αξιώματα» και τις «ύψηλές λειτουργίες» της.¹¹ Δικαίως επισήμανε ο Sorel την στενή συνάφεια του σοσιαλισμού (πρό του Louis Blanc) προς την εποχή του μεγάλου Ναπολέοντα και τόνισε ότι οι σαινισμονιστικές και φουριεριστικές ουτοπίες μπορούσαν να βλαστήσουν και να ευδοκιμήσουν μόνο στο έδαφος της ιδέας της αυθεντίας, στην οποία προσέδωσε νέα αίγλη ο τρανός Κορσικανός.¹² Σύμφωνα με τον Berth, ολόκληρο το σύστημα Fourier προϋποθέτει παντού για τη λειτουργία του την άορατη, αλλά πραγματικότητα και απαραίτητη παρουσία του ίδιου του Fourier, ο οποίος, μόνος αυτός, σαν στρατηλάτης Ναπολέον του σοσιαλισμού, θα ήταν ικανός να ενεργοποιεί και να έναρμονίζει τα ποικίλα πάθη.¹³

Οι μεταγενέστεροι θιασώτες της κοινωνικής επανάστασης άρνούσαν την κυβέρνηση πλειοψηφίας στο πλαίσιο του αστικού κράτους, αν και όχι in abstracto, αλλά πάντως in concreto. Ο Μπακούνιν εναντιωνόταν σε οποιαδήποτε συμμετοχή της εργατικής τάξης στις γενικές εκλογές, πεπεισμένος ότι σε μια κοινωνία όπου ο λαός, ή μάζα των μισθωτών εργατών, παραμένει οικονομικά ύποτελης σε μια μειοψηφία κατεχόντων, ακόμη και το πιο ελεύθερο δικαίωμα ψήφου καθίσταται πλασματικό και πλανερό. «Εξουσία σημαίνει κυριαρχία, και κάθε μορφή κυριαρχίας προϋποθέτει την ύπαρξη μιᾶς κυριαρχούμενης μάζας».¹⁴ Η δημοκρατία λογιζόταν μάλιστα ως το χειρότερο απ'

11. Ferdinand Guillon, *Accord des principes. Travail des écoles socialistes. Charles Fourier*, Paris 1850, σ. 97.

12. Πρόλογος του Georges Sorel στο: Fernand Pelloutier, *Histoire des bourses du travail*, σσ. 7 κ.εξ.

13. Édouard Berth, «Marchands, intellectuels et politiques», *Le Mouvement socialiste* 9, 22 (1907), σ. 385.

14. Michèle Bakounine, «L'Empire knouto-germanique et la révolution sociale», *Oeuvres*, τ. Β', σ. 126.

όλα τα άστικά καθεστώτα. Το άβασίλευτο κοινοβουλευτικό πολιτεύμα, το οποίο θα πρέπει δίχως άλλο να θεωρήσουμε ως την ύψιστη μορφή της άστικής δημοκρατίας, διαπνέεται κατά τον Proudhon στον μέγιστο βαθμό από τη μικροπρεπή, φανατική κυβερνητική νοστροπία (*zèle gouvernemental*), δυνάμει της οποίας οι θθόνοντες νομίζουν πως μπορούν να αυθαιρετούν άτιμωρητί, μόνο και μόνο έπειδή έχουν πάντοτε την ευκολία να περιβάλλουν τον δεσποτισμό τους με τον βολικό μανδύα του κοινού συμφέροντος.¹⁵ Και αυτή ακόμη ή πολιτική επανάσταση δεν έπιφέρει κατά τον Proudhon παρά «μετατόπιση της εξουσίας».¹⁶

Ο Ρώσος σοσιαλιστής Άλεξάντρ Χέρτσεν, του οποίου ή μεγαλύτερη μεταθανάτια σημασία έγκειται μάλλον στο πεδίο της πολιτικής ψυχολογίας, διατύπωσε τη θέση ότι, άφύτου έγινε ο άνθρωπος de facto παρελκόμενο της ιδιοκτησίας και ή ζωή άδιάκοπος άγώνας άπόκτησης χρημάτων, οι πολιτικές παρατάξεις στον άστικό κόσμο διαιρέθηκαν σε δύο στρατόπεδα: στους κατέχοντες, οι όποιοι προσκολλώνται με πείσμα στα εκατομμύριά τους, και στους άκτήμονες, οι όποιοι θέλουν να άρπάξουν την περιουσία των πρώτων, δίχως όμως να έχουν τη δύναμη να το κάμουν: δηλαδή στους φιλάργυρους και στους φθονερούς. Η ιστορική εξέλικτική πορεία συνίσταται άπλως στο ότι επικρατεί το ένα κύμα της αντιπολίτευσης μετά το άλλο, με άλλα λόγια: «άποκτά περιουσία ή κοινωνική θέση και περνά από τον φθόνο στη φιλαργυρία».¹⁷

Μια και μόνη επιστημονική διδασκαλία έγειρει την άξίωση ότι αντίσσεται σοβαρά σε όλες τις θεωρίες, παλαιές και νέες, που ύποστηρίζουν την έγγενή αναγκαιότητα άδιάλειπτης ύπαρξης της «πολιτικής» τάξης: ή μαρξιστική. Έδώ, το κράτος ταυτίζεται με την άρχουσα τάξη (τις έσχατες ώστόσο συνέπειες τούτης της ταύτισης έμελλε να τις συναγάγει μετέπει-

15. P.-J. Proudhon, «Idée générale de la révolution au XIXe siècle», στο: *Oeuvres complètes*, Paris 1868, σ. 65.

16. P.-J. Proudhon, *Les confessions d'un révolutionnaire*, σ. 24.

17. Alexander J. Herzen, *Erinnerungen*, μτφ. έπιμ. Otto Buck, τ. Β', Berlin 1907, σ. 150.

τα ὁ μαθητὴς τοῦ Marx Μπακούνιν). Τὸ πρῶτο θεωρεῖται ὡς ἡ «ἐκτελεστική ἐπιτροπή» τῆς δεύτερης ἤ, κατὰ τὸν Olivetti, ὡς συνδικάτο ἐντεταλμένο νὰ προασπίζει τὰ προνόμια τῶν κρατούντων,¹⁸ ἀντίληψη ἐξάλλου ἀπὸ τὴν ὁποία δὲν ἀπέχει πολὺ οὔτε ὁ συντηρητικὸς θεωρητικὸς Mosca, ὁ ὁποῖος ὅμως, συνεπῆς πρὸς τὴν κοσμοθεωρία του, δὲν ἀναλύεται σὲ ἐπικλήσεις ἐλέους. Ἐνας Γάλλος σοσιαλιστής, ὁ ὁποῖος βέβαια ἐγκαταστάθηκε στὸ μεταξὺ σὲ θώκους ἀστικῶν κυβερνήσεων, ἐξώθησε τὴ μαρξιστικὴ ἀντίληψη περὶ κράτους ὡς τὰ ἄκρα καὶ συμβούλευε τοὺς ἐργάτες νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς μεμονωμένες καὶ τοπικὲς οἰκονομικὲς ἀγωνιστικὲς κινητοποιήσεις, τὶς ἀπεργίες, καὶ, μετερχόμενοι ὡς ὄπλο τους τὴ γενικὴ πολιτικὴ ἀπεργία, νὰ ἐξαπολύσουν συγχρόνως ὀλομέτωπη ἐπίθεση κατὰ τοῦ κράτους, γιατί ἡ ἀστικὴ τάξη θὰ μπορούσε νὰ πληγεῖ μόνο ἐφόσον πληγεῖ τὸ κράτος.¹⁹

Ἡ μαρξιστικὴ ἀντίληψη περὶ κράτους, συνδυασμένη μὲ τὴν πίστη στὴν ἐπαναστατικὴ δύναμη κρούσεως τῶν ἐργατικῶν μαζῶν καὶ στὴν ἐκδημοκρατιστικὴ ἐπίδραση τῆς κοινωνικοποίησης τῶν μέσων παραγωγῆς, ὀδηγεῖ κατὰ λογικὴ ἀκολουθία στὸ κοινωνικὸ καθεστῶς ποὺ θεωρεῖ οὗτοπικὸ ἢ σχολὴ τοῦ Mosca. Κατὰ τοὺς μαρξιστές, ὁ καπιταλιστικὸς τρόπος παραγωγῆς μεταβάλλει τὴ μεγάλη πλειονότητα τοῦ πληθυσμοῦ σὲ προλεταρίους, γεννώντας ἔτσι ἀναπόδραστα ἀφ' ἑαυτοῦ τοὺς μελλοντικὸς ἐνταφιαστές του. Εὐθύς μόλις ἀναπτυχθεῖ καὶ ὀριμάσει τὸ προλεταριάτο, στηριζόμενο στὴ συγκέντρωση καὶ τὴ συσσώρευση τῆς μεγάλης βιομηχανίας, θὰ καταλάβει τὴν πολιτικὴ ἐξουσία καὶ θὰ κηρύξει κρατικὴ τὴν ἀτομικὴ ιδιοκτησία. Μὲ τὴν ἐνέργεια ὅμως αὐτὴν θὰ αὐτοκαταλυθεῖ, δεδομένου ὅτι ἔτσι θὰ ἀρθοῦν ὅλες οἱ ταξικὲς διαφορὲς, ἄρα καὶ ὅλες οἱ ταξικὲς ἀντιθέσεις. Μὲ ἄλλα λόγια, θὰ καταργηθεῖ τὸ κράτος ὡς τέτοιο. Στὴ διαίρεμένη σὲ τάξεις καπιταλιστικὴ κοινωνία, τὸ κράτος χρειάζετο γιὰ νὰ ὀργανωθοῦν οἱ κυρίαρχες τάξεις

18. Angelo Oliviero Olivetti, *Problemi del socialismo contemporaneo*, σ. 41.

19. Aristide Briand, *La grève générale et la révolution*. Discours réédité en 1907 (Paris), σ. 7.

μὲ σκοπὸ νὰ προασπίζουσαν καὶ νὰ διατηροῦσαν τὸν τρόπο παραγωγῆς τους καὶ νὰ ἐκμεταλλεύονται τὸ προλεταριάτο. Τὸ τέλος τοῦ κράτους εἶναι λοιπὸν ταυτόσημο μὲ τὸ τέλος τῆς ὑπαρξῆς μιᾶς κυρίαρχης τάξης.²⁰ Ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἡ νέα ἀταξικὴ κολλεκτιβιστικὴ κοινωνία τοῦ μέλλοντος, ἡ ὁποία πρόκειται νὰ ἐγκαθιδρυθεῖ πάνω στὰ εῤεῖπια τοῦ παλαιοῦ κράτους, χρειάζεται αἰρετὰ στοιχεῖα, ἔστω καὶ ἂν ὡς πρὸς αὐτὰ ἰσχύουν ὅλα τὰ προληπτικὰ μέτρα, ὅσα περιλαμβάνονται στὸ *Κοινωνικὸ συμβόλαιο* τοῦ Rousseau καὶ υἱοθετήθηκαν μετέπειτα καὶ στὴ *Διακήρυξη τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου* τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως· πρωτεύουσα θέση μεταξὺ αὐτῶν κατέχει τὸ ἀνακλητὸ ὅλων τῶν ἀξιοματούχων καὶ ὁ παρεπόμενος χρονικὸς περιορισμὸς ὅλων τῶν πληρεξουσιοτήτων, οἱ ὁποῖες θὰ διατελοῦν ἀδιάλειπτα ὑπὸ τὴ δαμόκλειο σπάθη τῆς εὐνοίας τοῦ λαοῦ.²¹ Ἡ διαχείριση τοῦ κοινωνικοῦ πλοῦτου μπορεῖ νὰ γίνῃ ἱκανοποιητικὰ μόνο ἂν συγκροτηθεῖ πολυάριθμο ὑπαλληλικὸ σῶμα. Στὸ σημεῖο τοῦτο προβάλλουν ὅμως καὶ πάλι ἀμφιβολίες, κι ἂν τις στοχαστοῦμε μὲ συνέπεια ὀδηγούμαστε νὰ ἀρνηθοῦμε κατηγορηματικὰ τὴ δυνατότητα ἐνός ἀταξικοῦ κράτους. Ἡ διαχείριση ἐνός ἀπροσμέτρητου κεφαλαίου, ἰδιαίτερα μάλιστα ἐφόσον πρόκειται γιὰ χρήματα ἀνήκοντα στὸ κοινωνικὸ σύνολο, προσδίδει στοὺς διαχειριστὲς τουλάχιστον ἴση ἰσχύ καὶ ἐπιρροὴ ἔση καὶ ἡ κατοχὴ ἰδίου κεφαλαίου, ἡ ἀτομικὴ ιδιοκτησία. Δὲν σοβεῖ λοιπὸν ὁ κίνδυνος, ρωτοῦν οἱ ἐξέχοντες κατακριτὲς τοῦ μαρξιστικοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος, νὰ ἐκδηλωθεῖ καὶ στὸ πλαίσιο τοῦ σοσιαλιστικοῦ κράτους τὸ ἴδιο ἐνστικτο ποὺ ὠθεῖ τοὺς σημερινούς κατόχους ἀτομικῆς ιδιοκτησίας νὰ

20. Friedrich Engels, *Die Entwicklung des Sozialismus von der Utopie zur Wissenschaft*, ἐκδ. 8', Berlin 1891, σ. 40.

21. Ὅταν δέχεται ὅτι στὸ σοσιαλιστικὸ κράτος θὰ ἀναδειχθοῦν περισσότερο ἡγέτες, ἀκόμη καὶ πολιτικοί, ἀπ' ὅ,τι σὲ ὅλες τὶς μέγιστες γνωστὲς μορφὲς κράτους, ὁ Hobson δὲν διερμηνεύει παρὰ μίαν εὐρύτατα διαδεδομένη ἀντίληψη (*Boodle*, σσ. 587, 890). Ὁ Bernstein ἐξάλλου λέει ὅτι τὸ σῶμα τῶν διοικητικῶν λειτουργῶν τοῦ μελλοντικοῦ κράτους ἐπὶ πολὺ καιρὸ ἐλάχιστα μόνο θὰ διαφέρει ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ σημερινοῦ (*Zur Geschichte*, σ. 212).

κληροδοτούν τὰ ἀποθησαυρισμένα πλούτη τους στὰ παιδιά τους, νὰ δοκιμάσουν δηλαδή οἱ διαχειριστές τῆς δημόσιας χρηματικῆς καὶ ἐμπράγματης περιουσίας νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὴν τεράστια ἰσχὺ καὶ ἐπιρροή τους γιὰ νὰ διορίσουν τὰ παιδιά τους ὡς διαδόχους στὸ ἀξίωμά τους.²²

Ἐπιπλέον, ὁ σχηματισμὸς μιᾶς νέας ἄρχουσας μειοψηφίας εὐνοεῖται ἐξαιρετικὰ καὶ ἀπὸ τὴν ιδιαίτερη ἐκείνη μορφή τοῦ κοινωνικοῦ γίνεσθαι στὴν ὁποία ἐδράζεται ἡ μαρξιστικὴ ἰδέα τῆς ἐπανάστασης. Κατὰ τὸν Marx, μεταξὺ τῆς καπιταλιστικῆς κοινωνίας ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς κομμουνιστικῆς ἀφ' ἑτέρου μεσολαβεῖ ἡ περίοδος τοῦ ἐπαναστατικοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς πρώτης στῆ δεύτερη, μιὰ οἰκονομικὴ περίοδος στὴν ὁποία ἀντιστοιχεῖ μιὰ μεταβατικὴ πολιτικὴ περίοδος, κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ὁποίας «τὸ κράτος δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο παρὰ ἡ ἐπαναστατικὴ δικτατορία τοῦ προλεταριάτου»²³ ἢ, γιὰ νὰ ἐκφράσουμε τὸ πράγμα λιγότερο εὐφημιστικά, ἡ ἐπαναστατικὴ δικτατορία ὅσων σοσιαλιστῶν ἡγετῶν θὰ ἔχουν τὴ δύναμη καὶ ἐπιτηδειότητα νὰ ἀρπάξουν στὸ ὄνομα τοῦ σοσιαλισμοῦ τὰ ἡνία τῆς

22. Gaetano Mosca, Ἐπάντηση σὲ μιὰν ἔρευνα σχετικὰ μὲ τὸν σοσιαλισμὸ, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας στὴν ἐπιμελημένη ἀπὸ τὸν Marescotti ἐπετηρίδα *Bios* (Milano 1904). Τὸν κίνδυνο αὐτὸν συχνὰ τὸν ἔχουν ἐπισημάνει ἐμφαντικὰ οἱ πολέμοι τοῦ κολλεκτιβισμοῦ. Πρὸβλ. Paul Leroy-Beaulieu, *Le collectivisme*. τ. Α', Paris 1884, σσ. 350 κ.ἑξ., F.S. Merlino, *Pro e contro il socialismo*, σ. 194. — Στὴν τάση νὰ συγκεντρωθεῖ ἡ ἐξουσία τοῦ μελλοντικοῦ κράτους στὰ χέρια λιγοστῶν ἐντεταλμένων θὰ ὑπέκυπτε κατ' ἀνάγκη καὶ τὸ προορισμένο νὰ διευθύνει τὴν παραγωγὴ στῆ σοσιαλιστικὴ κοινωνία Ἐθνικὸ Ἐργατικὸ Συμβούλιο, τὸ ὁποῖο σχεδίασε ὁ Jean Jaurès περιορίζοντάς το μὲ πάμπολλες νομικὰς ἐπιφυλάξεις, βλ. J. Jaurès, «Organisation socialiste», *Revue socialiste* 11, 22 (1895), σσ. 129-160. — Ὁ ρεφορμιστὴς σοσιαλιστὴς Joseph Sarraute χαρακτηρίζει τὴν κολλεκτιβιστικὴ μορφή τῆς σοσιαλιστικῆς κοινωνίας ὡς «τολμηρὸ ἔργο, μὲ τὸ ὁποῖο θὰ ἤθελε κανεὶς νὰ ἐπιφορτίσει ὄχι ἓναν Θεό, παρὰ ἓναν τύραννο ἢ μιὰν ἐπιτροπὴ κοινῆς σωτηρίας, μέσα στὰ χέρια τῆς ὁποίας τὸ κυρίαρχο ἔθνος ἀναγκαστικὰ θὰ παραιτοῦνταν ἀπὸ τὴν ἐξουσία του» (J. Sarraute, *Socialisme d'opposition, socialisme de gouvernement et lutte de classe*, Paris 1901, σ. 46).

23. Karl Marx, *Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei*, στί: *Waffenkammer des Sozialismus*, ἡμίτ. I' (1908), σ. 18.

ἐξουσίας ἀπὸ τὰ χέρια τῆς θνήσκουσας ἀστικῆς κοινωνίας.²⁴

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ μεταβατικὸ στάδιο τῆς δικτατορίας ποσῶς δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῶς γνῶρισμα τῆς τακτικῆς ὀρισμένων σοσιαλιστικῶν ρευμάτων.²⁵ Ἀκόμη καὶ τὸ ἐλάχιστο πρόγραμμα τοῦ ρεπουμπλικανικοῦ κόμματος τοῦ Giuseppe Mazzini προέβλεπε τὴν ἐπαναστατικὴ δικτατορία, ἡ ὁποία μάλιστα ἐπέφερε τὴ ρήξη μεταξὺ τῆς μυστικῆς ἐπαναστατικῆς ἐταιρείας «Νέα Ἰταλία» καὶ τῶν σοσιαλιστικῶν στοιχείων τῶν Καρμπονάρων. Ὁ φίλος καὶ βιογράφος τοῦ Gracchus Babeuf Φλωρεντινὸς Filippo Buonarroti, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀνδραγαθήσει στῆ γαλλικὴ Ἐπανάσταση,²⁶ ὅπου εἶδε ἀπὸ κοντὰ πῶς οἱ νικηφόροι ἐπαναστάτες διατήρησαν τὴν ἀνισότητα καὶ δοκίμασαν νὰ σχηματίσουν μιὰ νέα ἀριστοκρατία, ἐναντιώθηκε σφοδρότατα στὸ σχέδιο συγκεντρωτικῆς ὀργάνωσης τῆς ἐξουσίας. Ἀνάμεσα στοὺς θεωρητικοὺς λόγους ποὺ ἐπικαλέσθηκε γιὰ νὰ δικαιολογήσει τὴ στάση του, ὁ κύριος ἦταν ὅτι ἡ δικτατορία τοῦ ἐνὸς ἄλλο δὲν ἀποτελεῖ παρὰ σταθμὸ στὸν δρόμο πρὸς τὴ μοναρχία.²⁷ Κατηγόρησε τὸν Mazzini καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ὅτι οἱ πολιτικὲς ἀλλαγές ποὺ εἶχαν τὴν πρόθεση νὰ ἐπιβάλλουν ἦσαν καθαρὰ τυπικὲς καὶ ἀποσκοποῦσαν ἀπλῶς νὰ ἐκπληρώσουν προσωπικὰς τοὺς ἐπιθυμίες καὶ φιλοδοξίες, ἰδίως τὴν ἀπόκτηση καὶ ἄσκηση τεράστιας ἐξουσίας.²⁸ Ὡς ἐκ τούτου, ὁ Buonarroti ἀντιτάχθηκε στὴν ἐνοπλὴ στάση ποὺ ὀργάνωσε ὁ Mazzini τὸ 1833 στὸ Πεδεμόντιο, ἐκδίδοντας ἓνα μυστικὸ διάταγμα μὲ τὸ ὁποῖο ἀπαγόρευε στοὺς Καρμπονάρους συντρόφους του νὰ ὑποστηρίξουν τοὺς στασιαστὰς, καθότι τυχὸν ἐπικράτησή τους δὲν θὰ συνεπαγόταν, ὅπως προδίδαζε, παρὰ τὴν ἀπαρχὴ μιᾶς

24. Πολὺ καιρὸ μετὰ τὴν καταγραφή τους, οἱ παραπάνω σχέψεις πιστοποιοῦνται πλήρως ἀπὸ τὰ ρωσικὰ σοβιέτ.

25. Πρὸβλ. Carl Schmitt, *Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf*, München/Leipzig 1921 [ἔκδ. β', ἐπαυξ. μὲ πρόλογο καὶ ἐπίμετρο, 1928].

26. Filippo Buonarroti, *Conspiration pour l'égalité, dite de Babeuf*, Bruxelles 1828. Βλ. ἰδίως σ. 48.

27. Giuseppe Romano-Catania, *Filippo Buonarroti*, ἔκδ. β', Palermo 1902, σσ. 211-212.

28. *Αὐτόθι*, σ. 213.

νέας φιλοδοξίας άριστοκρατίας.²⁹ Η ιδανική άβασίλευτη δημοκρατία του Mazzini, καθώς σημείωσε άλλοτε, θα ξεχώριζε από τη μοναρχία μόνο κατά το ότι θα ύπήρχε σ' αυτήν ένα κληρονομικό άξίωμα λιγότερο και μιá αίρετη θέση περισσότερη.³⁰

Ός πρὸς τίς ἐπήρειές της, ἡ δικτατορία τοῦ ἐνὸς δὲν διαφέρει οὐσιωδῶς ἀπὸ τῆς δικτατορίας ἐνὸς ὁμίλου ὀλιγαρχῶν. Ἡ ἔννοια τῆς δικτατορίας βρίσκεται ὅμως στοὺς ἀντίποδες τῆς ἔννομιας τῆς δημοκρατίας. Τὸ νὰ θέλουμε λοιπὸν νὰ ἀξιοποιήσουμε τὴν πρώτη χάριν τῆς δεύτερης θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ τὸ νὰ δοκιμάσουμε νὰ χρησιμοποιήσουμε τὸν πόλεμο ὡς τὸ πιὸ τελεσφόρο ὄπλο τῆς εἰρήνης ἢ τὰ ἀλκοολοῦχα ποτὰ πρὸς ἐξάλειψη τοῦ ἀλκοολισμοῦ.³¹ Εὐλόγο εἶναι νὰ προεικιάσουμε ὅτι μόλις κάποια ὁμάδα κατορθώσει κάποτε νὰ θέσει ὑπὸ τὴν κατοχὴ τῆς τὰ μέσα ἐξουσιασμοῦ τοῦ συνόλου, θὰ πασχίσει ἔπειτα νὰ διατηρήσει τὴν ἐξουσία τῆς.³² Ἡδὴ ὁ Θεόφραστος ἐπισήμανε ὅτι ἡ μέγιστη φιλοδοξία ὅσων κατέχουν τὰ ὑψηλότερα ἀξιώματα στὶς λαοκρατούμενες πολιτεῖες, δὲν εἶναι τόσο νὰ ἀποκομίσουν κέρδη καὶ πλοῦτη, ὅσο νὰ ἐγκαθιδρῦσουν βαθμηδὸν δική τους κυριαρχία, εἰς βάρος ἐκείνης τοῦ λαοῦ.³³ Ἐπίκειται λοιπὸν ὁ κίνδυνος ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἐπανάσταση, ἀκόμη καὶ ἀφότου θὰ ἔχει πλέον μεταβῆ ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς δικτατορίας στὴ φυσιολογικὴ ἔννομη τάξη, θὰ ὑποκαταστήσει ἔμμεσα τὴν σημερινὴ ἀπτή καὶ ὄρατὴ ἄρχουσα τάξη, ἢ ὅποια ἄλλωστε ἀναγνωρίζεται καὶ λογίζεται ἀνοιχτὰ ὡς τέτοια, μὲ μιὰ μυστικὴ δημοκρατικὴ ὀλιγαρχία ἐμφανιζόμενη ὑπὸ τὸν μανδῦα τῆς ἰσότητος.

29. *Αὐτόθι*, σ. 218.

30. *Αὐτόθι*, σ. 228.

31. «Ὁλοένα βλέπουμε νὰ ἐπανερχεται τὸ ἴδιο ὄνειρο: ὁ μαρκήσιος Posa στὸν *Don Carlos* τοῦ Schiller ἐπιζητεῖ νὰ κάμει τὴν ἀπολυταρχία μέσο ἀπελευθερωτικὸ, ὁ ἀβρὸς ἀββὰς Pierre στὴ *Ρώμη* τοῦ Zola θέλει νὰ κάμει τὴν Ἐκκλησία μοχλὸ τοῦ σοσιαλισμοῦ» (Peter Krapotkin, *Die historische Rolle des Staates*, Berlin 1898, σ. 52).

32. Τοῦτο ἀρχίζουν τώρα νὰ τὸ διαβλέπουν ὅσοι ρεβιζιονιστὲς εἶναι κάτοχοι ἐπιστημονικῆς παιδείας (πρβλ. E. Fournière, *La sociocratie*, σ. 103).

33. La Bruyère, *Caractères, suivis des caractères de Theophraste*, σ. 381.

Τὰ κοινωνιολογικὰ φαινόμενα ποὺ περιγράψαμε ἀδρομερῶς στὰ προηγούμενα κεφάλαια, παρέχουν λοιπὸν στοὺς ἐπιστημονικοὺς ἀντιπάλους τῆς δημοκρατίας ἄφθονα ἐρείσματα. Μοιάζουν νὰ καταδεικνύουν ὅτι ἡ πολιτισμένη ἀνθρωπότητα εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξει δίχως «ἄρχουσα» ἢ «πολιτικὴ» τάξη, καὶ παρέχουν εὐκρινεῖς ἐνδείξεις ὡς πρὸς τὸ ὅτι ἡ πρώτη προϋποθέτει ἀναγκαῖα τὴ δεύτερη, καθὼς καὶ ὅτι ἡ ἄρχουσα αὐτὴ τάξη, μολονότι ὄχι σπάνια ἀλλάζει ἐν μέρει ὡς πρὸς τὴ σύνδεσή της, ἀποτελεῖ τὸν μόνον παράγοντα διαρκοῦς ἀξίας μέσα στὴν ἱστορία τῆς ἐξέλιξης τῆς ἀνθρωπότητος. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ κυβέρνηση ἢ, ἂν θέλει κανεὶς νὰ τὸ πεῖ ἀλλιῶς, τὸ κράτος δὲν θὰ μπορούσε παρὰ νὰ ἀποτελεῖ πάντοτε τὴν ὀργάνωση μιᾶς μειοψηφίας ποὺ ἀποβλέπει νὰ ἐπιβάλλει στὴν ὑπόλοιπη κοινωνία τὴν «ἐννομη τάξη», ὅπως αὐτὴ διαμορφώνεται μὲ βάση τίς ἀνάγκες τῆς δικῆς της σχέσης κυριαρχίας καὶ ἐκμετάλλευσης πρὸς τὴ μάζα τῶν εἰλώτων, ποτὲ ὅμως δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν πλειοψηφία, πόσο μᾶλλον νὰ τὴν ἐκπροσωπεῖ.³⁴ Ἡ πλειοψηφία τῆς ἀνθρωπότητος δὲν θὰ εἶχε ποτὲ τὴ δυνατότητα, ἴσως οὔτε καὶ τὴν ἱκανότητα, νὰ αὐτοκυβερνηθεῖ. Ἀκόμη καὶ ἂν κατόρθωναν κάποτε οἱ μάζες, ἐλαυνόμενες ἀπὸ δυσἀρεσκεία, νὰ ἀπογυμνώσουν τὴν ἄρχουσα τάξη ἀπὸ τὴν ἐξουσία της, ἀναπόδραστα θὰ ἀναφαινόταν (σύμφωνα μὲ τὸν Mosca³⁵) στοὺς κόλπους τῶν ἴδιων τῶν μαζῶν μιὰ νέα ὀργανωμένη μειοψηφία ποὺ θὰ κατελάμβανε τὴ θέση μιᾶς ἄρχουσας τάξης. Κατὰ μοιραία καὶ ἀδυσώπητη ἱστορικὴ ἀναγκαιότητα, ἡ πλειοψηφία τῶν ἀνθρώπων, αἰωνίως ἀνήλικη, θὰ ἐξαναγκαζόταν νὰ ὑπομένει τὴν κυριαρχία μιᾶς μικρῆς μειοψηφίας βγαλμένης ἀπὸ τοὺς κόλπους της καὶ νὰ χρησιμεύει ἀπλῶς ὡς ὑπόπδιο τῆς ὀλιγαρχίας.

Τὸ πρόβλημα τοῦ σοσιαλισμοῦ δὲν εἶναι μόνον οικονομολογικὸ, δὲν μπορεῖ νὰ συμπυχθεῖ στὸ ἐρώτημα ἂν καὶ κατὰ πόσο

34. Οἱ παραπάνω, καθὼς καὶ ἄλλοι παρόμοιοι ἐνδιασμοί, προσεγγίζουν τὴ θέση τοῦ Mommsen ὅτι ἡ δημοκρατία διαρκῶς αὐτοκαταλύεται ἐκ νέου.

35. Gaetano Mosca, *Elementi di scienza politica*, σ. 62. Πρβλ. ἐπίσης τίς σσ. 232 κ.ἐξ. τοῦ παρόντος τόμου.

είναι δυνατόν να πραγματοποιηθῆ δίκαιη καὶ οἰκονομικὰ ὑγιέστερη κατανομή τοῦ πλοῦτου, ἀλλὰ εἶναι καὶ πρόβλημα τῆς δημοκρατίας, καὶ μάλιστα τόσο ἀπὸ ἀποψη διοικητικοτεχνικῆ ὅσο καὶ ψυχολογικῆ. Ἡ πείρα ὅμως ἔχει δείξει ὅτι οἱ μαρξιστὲς κατέχουν μὲν ἓνα οἰκονομολογικὸ δόγμα καὶ ἓνα σῶμα φιλοσοφικοῖστορικῶν ἰδεῶν μεγάλης ἐλκυστικῆς δυνάμεως, δείχνουν ὅμως ἀκόμη παντελῆ ἀγνοία καὶ ἀδαημοσύνη ὅποτεδῆποτε διεισδύουν σὲ περιοχὰς τοῦ συνταγματικοῦ καὶ διοικητικοῦ δικαίου καθὼς καὶ τῆς ψυχολογίας.³⁶ Ὁ Fourier χαρακτηρίσε κάποτε τὴ σύγχρονη κοινωνία ὡς μηχανισμὸ ἀτομικῆς ἀχαλινωσίας, ὁ ὁποῖος οὔτε στὸ ἄτομο παρέχει ἐγγύηση κατὰ τῶν ὑπερβασίων τοῦ πλήθους, οὔτε καὶ στὸ πλῆθος κατὰ τῶν ὑπερβασίων τοῦ ἀτόμου.³⁷ Ἀκόμη καὶ ἡ σοσιαλιστικὴ θεωρία δὲν φαίνεται ὥστόσο ἰκανὴ νὰ ἐπιλύσει ἐντελῶς τὸ πρόβλημα πάνω στὸ ὁποῖο ναυάγησε ἡ ἀστική κοινωνία. Ὅποτεδῆποτε ἐπιζήτησε νὰ περιβάλει μὲ ἐγγυήσεις τὴν ἀτομικὴ ἐλευθερία, εἴτε κατέληξε στὸ χάος τοῦ ἀτομικιστικοῦ ἀναρχισμοῦ, εἴτε ἔστρωσε σὲ προτάσεις ποῦ, ἐνάντια στὴν ἀγαθὴ προαίρεση τοῦ κάθε εἰσηγητῆ, θὰ ὑποδούλωναν τὸ ἄτομο στὴ μάζα. Ἀπὸ τὰ ἀναρίθμητα σχετικὰ παραδείγματα, θὰ παραθέσουμε ἓνα μόνο: Γιὰ νὰ διαφυλάσσεται στὴ σοσιαλιστικὴ κοινωνία ἡ λογοτεχνία καθαρὴ καὶ ἄξια καὶ γιὰ νὰ ἐξαλείφονται ἐκ τῶν προτέρων τὰ σκύβαλα, ὁ August Bebel ὑποδεικνύει νὰ διορισθῆ μιὰ ἐπιτροπὴ ἐμπειρογνομόνων, ἡ ὁποία θὰ ἀποφασίζει κάθε φορὰ τι ἐπιτρέπεται νὰ τυπωθῆ καὶ τί ὄχι. Γιὰ νὰ προληφθῆ ὅμως κάθε ἐνδεχόμενὴ ἀδικία καὶ νὰ προστατευθῆ ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκφρασης, ὁ Bebel προτείνει ἐπιπρόσθετα νὰ παραμείνει ἀνοικτὸ τὸ δικαίωμα τοῦ συγγραφέα νὰ ἐπικαλεῖται τὴν κρίση τοῦ συνόλου.³⁸ Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὴν προβλεπόμενη, χάριν προστασίας τῆς δημοκρατίας, παραπάνω διαδικασία, ἀκόμη καὶ οἱ

36. Georges Sorel, *Dove va il marxismo?*, σ. 17.

37. Charles Fourier, *De l'anarchie industrielle et scientifique*, Paris 1847, σ. 40.

38. Βλ. August Bebel, *Die Frau und der Sozialismus*, ἐκδ. λδ', Berlin 1903, σ. 423.

ὀγκωδέστεροι τόμοι θὰ πρέπει νὰ τυπώνονται σὲ ἑκατομμῦρια ἀντίτυπα καὶ νὰ ὑποβάλλονται πρὸς ἔλεγχο στὸ σύνολο, γιὰ νὰ διαπιστωθῆ ἂν ἀρμόζει νὰ τυπωθοῦν ἢ ὄχι. Τοῦτο καὶ μόνον καθιστᾷ ὅμως τὸ κοινωνικὸ καθεστὼς ἐξόφθαλμα χιμαιρικό, τόσο ἀπὸ τεχνικὴ ὅσο καὶ ἀπὸ πνευματικὴ ἀποψη.

Τὸ πρόβλημα τῆς προστασίας τῆς προσωπικότητος περικλείει τὸν σκληρότερο πυρῆνα τοῦ ὅλου συμπλέγματος τῶν ζητημάτων ποῦ σκιαπεῖ νὰ λύσει ὁ σοσιαλισμὸς. Ὁ Rudolf Goldscheid, ὁ ὁποῖος ἐπιζητεῖ τὴν ἀναγέννηση τοῦ σοσιαλιστικοῦ κινήματος μὲ τὴν ἐνδυνάμωση τῶν ἐνεργητικῶν τοῦ στοιχείων, δικαίως λοιπὸν ἐξαίρει τὸ αἶτημα νὰ διερευνήσει ὁ σοσιαλισμὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἀτομικῆς ἰκανότητος ὑπὸ πρίσμα γνωσιολογικὸ καὶ βουλησιολογικὸ συνάμα· εἰδᾷλλως, καθὼς πιστεύει, μολοντί μπορεῖ νὰ δείχνει περισσὴ ἰδιοφυΐα στὴ θεώρηση τῶν ὀργανωτικῶν προβλημάτων — ἐν προκειμένῳ ὁ Goldscheid ἔχει προφανῶς κατὰ νοῦ τὰ προβλήματα τῆς οἰκονομικῆς ὀργάνωσης —, ἐπειδὴ ἀκριβῶς παραγνωρίζει τὴ σημασία τοῦ ζητήματος τῆς ἐλευθερίας γιὰ τὴν ἐξέλιξη καὶ ἐξύψωση τοῦ ἀνθρώπινου εἶδους, κινδυνεύει νὰ ἀποτύχει ὅπως καὶ ὅλες οἱ προγενέστερες κοσμοθεωρίες, οἱ ὁποῖες, θαμπωμένες ἀπὸ τὸ ἀκτινοβόλημα τοῦ ὅλου, ἔμειναν στὴ συνολικὴ ἐντύπωση καὶ λησμόνησαν τὶς ἐπιμέρους πηγὰς τοῦ φωτός.³⁹

Λίγο μῶλις καιρὸ ἀφοῦ τὸ νεαρὸ γερμανικὸ ἐργατικὸ κόμμα κατόρθωσε μὲ σκληρὸ ἀγῶνα νὰ ἀποστῆ ἀπὸ τὸ ἄρμα τῆς ἀστικῆς δημοκρατίας, ἓνας εἰλικρινὴς φίλος του τοῦ ἀπηύθυνε μιὰ σοβαρὴ προειδοποίηση. Στὴν ἀνοικτὴ ἐπιστολὴ του πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς Γερμανικῆς Πανεργατικῆς Ἐνώσεως στὴ Λιψία, ἔγραφε ὁ Rodbertus τὰ ἀκόλουθα: «Ἀποφασίζετε νὰ ἀποσχισθῆτε ἀπὸ ἓνα πολιτικὸ κόμμα, ἐπειδὴ, ὅπως δικαίως πιστεύετε, δὲν ἐκπροσωπεῖ ἐπαρκῶς τὰ κοινωνικὰ σας συμφέροντα, μόνον καὶ μόνον γιὰ νὰ ἰδρῦσετε — ἐσεῖς οἱ ἴδιοι — πάλι ἄλλο πολιτικὸ κόμμα, τὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ διόλου νὰ σᾶς ἐξασφαλίσαι πάντοτε ὅτι δὲν θὰ ἐπικρατήσουν ἐκ νέου στοὺς κόλ-

39. Rudolf Goldscheid, *Grundlinien zu einer Kritik der Willenskraft*, Wien/Leipzig 1905, σ. 143.

πους του τὰ αντισοσιαλιστικά στοιχεία;»⁴⁰ Ἡ παρατήρηση αὐτῆ θίγει καίρια τὴν ἴδια τὴν οὐσία τοῦ πολιτικοῦ κόμματος. Γὰρ νὰ τὸ ἀντιληφθοῦμε ὅμως αὐτὸ ἀπαιτεῖται ἀνάλυση τῶν συστατικῶν στοιχείων τῆς δομῆς του.

Τὸ κόμμα δὲν ἀποτελεῖ οὔτε κοινωνική, οὔτε οἰκονομική ἐνότητα. Ὑπόβαθρό του εἶναι τὸ πρόγραμμα. Τοῦτο μπορεῖ μὲν θεωρητικὰ νὰ ἐκφράζει τὰ συμφέροντα μιᾶς ὀρισμένης κοινωνικῆς τάξης, πρακτικὰ ὅμως δὲν ἀπαγορεύεται σὲ κανέναν νὰ προσχωρήσει στὸ κόμμα, ἀδιάφορο ἂν συμφωνοῦν ἢ ὄχι τὰ ἰδιωτικὰ του συμφέροντα μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ προγράμματος. Ἔτσι, ἡ σοσιαλδημοκρατία λ.χ., μολονότι ἐκπροσωπεῖ ἰδεολογικὰ τὸ προλεταριάτο, ποσῶς δὲν συνιστᾷ, ἀπὸ κοινωνικῆ ἀποψη, ταξικὸ ὄργανισμό, ἀλλὰ ἀποτελεῖ μᾶλλον ταξικὸ συνονθύλευμα, ἀπαρτίζεται δηλαδὴ ἀπὸ στοιχεῖα ποὺ ἐπιτελοῦν διαφορότατες λειτουργίες στὸ οἰκονομικὸ κύκλωμα. Ἡ ταξικὴ ὥστόσο ἀφετηρία τοῦ προγράμματος γενεᾷ κατ' ἐπίφασιν ταξικῆ ἐνότητας. Ὅλοι οἱ σοσιαλιστὲς ὡς τέτοιοι δέχονται θεωρητικὰ, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ τους θέσιν στὸ πεδίο τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, τὴν ἀπόλυτη πρωτοκαθεδρία μιᾶς ὀρισμένης μεγάλης κοινωνικῆς τάξης. Ἀκόμη καὶ τὰ μὴ προλεταριακὰ ἢ μὴ ἀμιγῶς προλεταριακὰ στοιχεῖα τοῦ σοσιαλδημοκρατικοῦ κόμματος «ἀποδέχονται τὴ σκοπιὰ τῆς ἐργατικῆς τάξης, τὴν ὁποία ἀναγνωρίζουν ὡς ἡγετικὴ κοινωνικὴ τάξη».⁴¹ Προϋποτίθεται λοιπὸν σιωπηρὰ ὅτι ὅσα στοιχεῖα τοῦ κόμματος δὲν ἀνήκουν στὴν ἐργατικὴ τάξη θυσιάζουν ἀνεπιφύλακτα τὰ δικὰ τους οἰκονομικὰ συμφέροντα στὰ ἐνάντια πρὸς αὐτὰ συμφέροντα τῆς ἐργατικῆς τάξης. Αὐτὰ ὅσον ἀφορᾷ στὴ θεωρία. Στὴν πράξιν τουναντίον, ἡ βαθύτατη ἀντίθεση συμφερόντων μεταξὺ ἐργασίας καὶ κεφαλαίου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξομαλυνθεῖ μὲ τὴν ἀποδοχὴ ὁποιοῦδήποτε προγράμματος. Ἀπὸ τὰ μέλη τῶν ἀνώτερων κοινωνικῶν στρωμάτων ποὺ προσέρχονται στὴν πολιτικὴ ὀργάνωση τῆς ἐργατικῆς τάξης, λιγοστοὶ θὰ τῆς ἀφο-

40. Rodbertus. «Offener Brief» στὸ: Lassalle, *Gesamtwerke*, τ. Β', σ. 15.

41. Eduard Bernstein, «Wird die Sozialdemokratie Volkspartei?», *Sozialistische Monatshefte* 9 (1905), σ. 670.

σιωθοῦν στέργοντας τὸν θεληματικὸ «ταξικὸ ξεπεσμό»,⁴² οἱ περισσότεροι ὅμως θὰ παραμείνουν προσηλωμένοι στὰ ἐνάντια οἰκονομικὰ συμφέροντά τους, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἰδεολογικὴ κοινότητα συμφερόντων μὲ τὸ προλεταριάτο.⁴³ Ὑποτάσσονται κατ' ἀρχὴν μόνον στὴν «ιδέα» μιᾶς ξένης πρὸς τοὺς ἴδιους τάξης. Ἐδῶ συγκρούεται συμφέρον μὲ συμφέρον. Μεταξὺ συμφερόντων ὅμως ἀποφασίζει ἡ μεγαλύτερη βαρύτητα, ἡ σχέση τους πρὸς τὶς ἐπιτακτικότερες ἀνάγκες τῆς ζωῆς. Ἔτσι, κάλλιστα ἐνδέχεται νὰ ἀνακύψει οἰκονομικὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἀστικῶν καὶ προλεταριακῶν στοιχείων τοῦ κόμματος καὶ νὰ ἐπεκταθεῖ μετέπειτα σὲ πολιτικὴ, ὅποτε ὁ ἀνταγωνισμὸς, παρακάμπτοντας τὴ σφαῖρα τῆς ἰδεολογικῆς ἀλληλεγγύης, θὰ μπεῖ στὴν ἡμερήσια διάταξη. Τὸ πρόγραμμα γίνεται τότε νεκρὸ γράμμα, καὶ στοὺς ἴδιους τοὺς κόλπους τοῦ κόμματος ἐκτυλίσσονται ἀληθινοὶ ταξικοὶ ἀγῶνες, ὅπου καὶ οἱ δύο ἀντίπαλες παρατάξεις ἀγωνίζονται κατ' ἀλλήλων ὑπὸ σημαία «σοσιαλιστικῆ». Ἡ πείρα μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ στάσις τῶν ἀστῶν σοσιαλδημοκρατῶν ἀπέναντι στὸ ὑπηρετικὸ προσωπικὸ τους, σὲ σχέση μὲ τὸ ὁποῖο κατέχουν τὴ θέσιν τοῦ λεγόμενου ἐργοδότη, διόλου δὲν εἶναι τέτοια, ὥστε ἐδῶ τὰ συμφέροντά τους ὡς ἀνθρώπων ξένων πρὸς τὴν ἐργατικὴ τάξη νὰ περιέρχονται σὲ ἐλάσσονα μοῖρα σὲ σχέση μὲ ἐκεῖνα τῆς θετῆς τάξης τους. Σὲ ὅλες ἐπιπλέον τὶς περιπτώσεις, ὅπου μέλη τοῦ κόμματος εἶναι ἰδιοκτῆτες ἐργοστασίων ἢ ἐργαστηρίων, παρὰ τὴ δικὴ τους καλὴ θέληση καὶ τὴν ἀσκούμενη ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ κόμματος πίεσις, βρίσκονται πρὸς τοὺς ἐργάτες ποὺ ἀπασχολοῦν στὴν ἴδια οἰκονομικὴ ἀντίθεση ὅπως καὶ οἱ ὑπόλοιποι συνάδελφοί των, οἱ ὁποῖοι τρέφουν ἰδεολογικὸ φρόνημα ἀνταποκρινόμενο στὴν οἰκονομικὴ τους λειτουργία, σκέπτονται δηλαδὴ ὄχι σοσιαλδημοκρατικά, ἀλλὰ ἀστικά.

Ὑφίσταται λοιπὸν ὁ κίνδυνος νὰ περιέλθει ἡ ἡγεσία τοῦ σοσιαλιστικοῦ κόμματος στὰ χέρια ἀτόμων ἀντιτιθέμενων αὐθόρμητα, ὡς ἐκ τοῦ πρακτικοῦ βουλευτικοῦ προσανατολισμοῦ τους, πρὸς τὸ ἐργατικὸ πρόγραμμα καὶ νὰ καταλήξει τὸ ἐργατικὸ κί-

42. Πρβλ. παραπάνω σσ. 470 κ.ἐξ. τοῦ παρόντος τόμου.

43. Πρβλ. παραπάνω σσ. 346 κ.ἐξ. τοῦ παρόντος τόμου.

